

Promocija etike i borba protiv korupcije

Urednici - Darijo Lazić, Danijela Kolundžija

Stručni saradnik - Gordana Vučković, član Odbora direktora TI BiH

Stručna redakтура - Danijela Vidović, Aleksandra Martinović, Nebojša Milanović

Za izdavača - Transparency International Bosna i Hercegovina

Tehnička priprema - Vladimir Branković

Grafička obrada - aniGraph animation studio, Banjaluka

Štampa - „Grafid“ Banjaluka

Tiraž - 500 primjeraka

Banja Luka, novembar 2005.g.

Objavljivanje ove publikacije finansijski je podržala Gradska Uprava Grada Banjaluka

Stavovi i mišljenja iznijeti u ovoj publikaciji pripadaju Transparency International Bosne i Hercegovine i stoga se ni na koji način ne mogu smatrati zvaničnim stavovima Gradske Uprave Grada Banjaluka

Posebnu zahvalnost želimo iskazati dr. Nevenu Šimcu i dr. Predragu Jovanoviću. Bez njihovog naučnog i praktičnog rada, te mnoštva tekstova i izdanja o korupciji kojima smo se izdašno služili, nikako ne bi bili u mogućnosti sami pripremiti ovu publikaciju, pogotovo ne njen prvi dio koji tretira pojam korupcije, globalnu ekonomiju i korupciju, prljavi novac i korupciju, uzroke, posljedice i tipove korupcije. Njihovi tekstovi u „Anatomiji korupcije“, „Protiv korupcije“, itd. itekako su poslužili u pripremi ove publikacije, ali i u boljem razumijevanju i većem imperativu u borbi protiv korupcije. I ne samo to, pomogli su da se stavimo na stranu poštenja, pravde i protiv korupcije, što očekujemo i od Vas dragi čitaoci. Jer kako kaže prof. dr. Josip Kregar sa Pravnog fakulteta iz Zagreba: „Nemojte se stavljati na stranu korupcije, tražite i zahtijevajte pravedno i uređeno društvo, to nisu prigodne političke fraze, već pretpostavka sigurnog i dobrog života“.

Pored Gradske Uprave Grada Banjaluka, ovim putem se zahvaljujemo i drugim donatorima koji su pomogli izdavanje ove publikacije i pokretanje programa „Promocija etike i borba protiv korupcije“, a to su Vlada Finske kroz TI „Program odgovornosti u zemljama zapadnog Balkana“, njemačka Vlada kroz „Centar za pružanje pravne pomoći u borbi protiv korupcije“ i Ministarstvo prosvjete i kulture Vlade Republike Srpske, odnosno Republički sekretarijat za sport i omladinu.

Zahvaljujemo se i svim saradnicima iz drugih organizacija, italijanskom ogranku TI na organizovanoj radnoj posjeti, međunarodnom Sekretarijatu TI u Berlinu, a posebnu zahvalnost želimo iskazati profesorima Univerziteta u Banjaluci, srednjoškolskim profesorima i zaposlenim u Odjeljenju za visoko obrazovanje pri Ministarstvu prosvjete i kulture Vlade Republike Srpske, koji su svojim aktivnim učešćem u navedenim istraživanjima doprinijeli identifikovanju osnovnih pojmova i problema koje tretira ova publikacija.

Autori

Međunarodni Sekretarijat Transparency International

Transparency International (TI) - Alt Moabit 96 - 10559 Berlin, Germany

Phone: +49-30-343 8200 - Fax: +49-30-3470 3912

E-mail: ti@transparency.org / Web: <http://www.transparency.org>

Huguette Labelle

Predsjedavajuća, Odbor direktora

Peter Eigen

Predsjedavajući, Savjetničko vijeće

Boris Divjak

Predsjedavajući, Odbor direktora

TI Bosna i Hercegovina

Korupcija u obrazovanju/Obrazovanje protiv korupcije, Corruption in education/ Anti-corruption Education, **CORIS**, <http://www.corisweb.org/>

Contact: Bettina Meier

Transparency International BiH

Sjedište: Gajeva 2, 78000 Banja Luka

Tel/Fax: 051 216 369; 216 928;

224 520; 224 521

Kancelarija u Sarajevu:

Mis Irbina 18, 71000 Sarajevo

Tel/Fax: 033 220 049

<http://www.ti-bih.org/>

e-mail: info@ti-bih.org

Otvorena linija za prijavu korupcije **0800 55555**

SADRŽAJ:

PROMOCIJA ETIKE I BORBA PROTIV KORUPCIJE	6
Transparency International (TI)	12
Osnovni problemi u BiH	16
Borba protiv korupcije	17
Etika i korupcija	20
Etika i politika	20
Globalna ekonomija i korupcija	22
Šta je korupcija?	23
Prljavi novac i korupcija	26
Uzroci i posljedice korupcije	27
Tipovi korupcije	28
Istraživanje, mjerenje i raširenost korupcije	29
Zašto je danas u BiH i regionu jugoistočne Evrope važno govoriti o korupciji?	31
Međunarodni aspekt borbe protiv korupcije	32
KORUPCIJA U OBRAZOVANJU I ULOGA OBRAZOVNOG SISTEMA U BORBI PROTIV KORUPCIJE	35
Uvod	36
Korupcija i obrazovni sistem	37
Da li će reforma obrazovanja donijeti promjene i da li će trend porasta korupcije u obrazovanju biti prekinut?	38
Istraživanje percepcije korupcije studenata (kvantitativno istraživanje)	40
Analiza fokus grupe (kvalitativno istraživanje)	44
Uloga Zakona o slobodi pristupa informacijama u borbi protiv korupcije u obrazovnom sistemu	55
Dosadašnja iskustva TI BiH-a kroz projekt pružanja pravne pomoći	58
Osnovne preporuke TI BiH-a	61
Iskustva iz lokalne zajednice	62
ANEX I	66
Kvalitativno istraživanje	66
Uzorak, ispitivanje, metoda	68
Tok ispitivanja	68
ANEX II	69
Globalni indeks percepcije korupcije 2005	69
Literatura	71

Transparency International (TI)

Transparency International (TI) je jedini međunarodni pokret posvećen isključivo borbi protiv korupcije koji djeluje u preko sto zemalja širom svijeta punih dvanaest godina. Rad TI bazira se na sljedećim principima: TI locira i analizira odgovornost učesnika na svim nivoima za korupciju i daje naglasak na prevenciju i reformu sistema; TI smatra da je pokret protiv korupcije globalan i da nadilazi društvene, političke, ekonomske i kulturne sisteme; TI proučava principe participacije, decentralizacije, različitosti, odgovornosti i transparentnosti; TI u političkom smislu nije stranački opredijeljen; TI priznaje da postoje jaki praktični, kao i etički razlozi za obuzdavanje korupcije.

Ogranak TI u Bosni i Hercegovini (BiH) osnovan je 23. februara 2001.g., a punu akreditaciju, kao rezultat uspješnog djelovanja, dobio je 12. oktobra 2002.g. Više od četiri godine rada i zalaganja zaposlenog osoblja, Odbora direktora i članova doprinijele su pozicioniranju Transparency Internationala BiH (TI BiH) kao jedne od vodećih snaga građanskog društva koja je sposobna da pokrene mehanizam za promjene u društvu, stvarajući regionalne koalicije, uvezujući vlast, akademsku zajednicu, građansko društvo i privatni sektor, ukazujući da je zaštita od korupcije moguća jedino mobilisanjem globalne zajednice, te unapređivanjem i jačanjem međunarodnog i nacionalnog sistema integriteta.

TI BiH je udruženje građana koje djeluje u okviru međunarodnog pokreta Transparency International, ali ogranak u BiH je u potpunosti domaćeg karaktera, nezavisan, i u skladu s tim donosi odluke na nivou sopstvenih organa upravljanja, tj. Skupštine i Odbora direktora. Skupštinu čine članovi TI BiH, tj. ograničen broj pojedinaca posvećenih promociji i realizaciji ciljeva udruženja, a dolaze iz različitih profesionalnih, kulturnih i geografskih okruženja. Odbor direktora bira Skupština iz reda najaktivnijih članova.

U protekle četiri godine TI BiH je razvio konkretne mehanizme za praćenje i mjerenje stepena korupcije u BiH, mjerenje napretka u radu vlasti i informisanje javnosti kroz redovne izvještaje o korupciji. Nakon dva početna izvještaja o korupciji, TI BiH u martu 2002. g. provodi istraživanje javnog mnjenja na teritoriji cijele BiH, te u junu iste godine objavljuje "Studiju percepcije korupcije 2002". Tokom tog perioda TI BiH učestvuje u izradi Regionalnog izvještaja o korupciji, koji pokriva i BiH. Blic istraživanje javnog mnjenja sprovedeno je pred opšte izbore 2002.g. čime je izvršen uticaj na političke partije da povedu više računa o antikorupcijskim strategijama, kao i pritisak na nedovoljno transparentne političke partije i ličnosti.

Pokretanjem "Programa odgovornosti u zemljama Zapadnog Balkana", TI BiH se aktivno uključuje u provođenje i monitoring dviju ključnih oblasti odgovornosti uprave: sukob interesa javnih zvaničnika i slobodan pristup informacijama.

Partnerstva se uspostavljaju kroz obuku i saradnju sa novinarima, predstavnicima civilnog društva i javnim zvaničnicima, te obezbjeđivanjem najbolje zakonske i institucionalne prakse, preko regionalne i međunarodne mreže TI-a. Stečena iskustava omogućila su otvaranje "Centra za pružanje pravne pomoći u borbi protiv korupcije" i pokretanje besplatne telefonske linije za prijavu slučajeva korupcije 0800-555555, s ciljem jačanja institucionalnih mehanizama za kažnjavanje korupcije. Na taj način ponuđen je alternativni instrument saradnje građana i nadležnih javnih institucija u suzbijanju pojedinačnih slučajeva korupcije, kao i monitoring rada pomenutih institucija prilikom procesuiranja slučajeva korupcije.

Tokom 2004.g. TI BiH nastavlja sa praćenjem rada institucija BiH i objavljuje "Studiju sistema nacionalnog integriteta" (National Integrity System Study, NIS). Studija NIS ocjenjuje efikasnost nadležnih institucija koje se bore protiv korupcije, počevši sa zakonodavnim, izvršnim i sudskim vlastima, ali ocjenjuje se i rad glavnog revizora, ombudsmena i drugih javnih institucija, kao i nevladinog sektora, medija i međunarodne zajednice.

Paralelno sa ovom, TI BiH objavljuje novo izdanje "Studije percepcije korupcije 2004", prateći promjene u percepciji javnosti o radu institucija vlasti i poredeći rezultate sa bazičnim istraživanjem iz 2002.g. Takođe, pred lokalne izbore 2004.g., TI BiH ponovno provodi istraživanje "Korupcija i izbori", anticipirajući u velikoj mjeri izborne rezultate. Na ovaj način TI BiH je zaokružio dijagnostičku sliku korupcije u BiH analizom mjera preduzetih unutar stubova društva i efektima ovih mjera na društvenu svijest.

U toku 2005.g. TI BiH je krenuo u jednu širu informativno - obrazovnu kampanju kako bi građanima, a posebno mlađoj populaciji, približio probleme koje uzrokuje korupcija.

„Promocija etike i borba protiv korupcije“ je dugoročni obrazovni program namijenjen lokalnim zajednicama u BiH i regionu Jugoistočne Evrope kroz rad sa univerzitetima, srednjim školama i drugim obrazovnim institucijama, udruženjima mladih i studenata i civilnim društvom u cjelini, promovišući na taj način ulogu moralnog obrazovanja s ciljem jačanja civilnog društva u borbi protiv korupcije. U toku samog procesa, najvažniji zadatak jeste motivacija i spremnost mlade populacije odupiranju korupciji kao pojavi i aktivna borba protiv korupcije u daljem školovanju, životu i radu. Iz tog razloga, osnovni pristup javnom obrazovanju protiv korupcije je pomoć mladima da formiraju ispravan stav prema korupciji.

Ovaj program TI BiH pokreće kroz obrazovanje, jer je obrazovni sistem najširi i najsenzitivniji sistem za promovisanje promjena prema budućim generacijama. Veliki je izazov kako najbolje uvjeriti civilno društvo, a pogotovu mladu populaciju, da korupcija nije i neizbježna sudbina.

Podizanje svijesti o korupciji je integrisani dio obrazovanja društva kako bi se razvilo individualno razumijevanje ličnih prava i odgovornosti prema društvu i da bi se obezbijedilo provođenje cilja o prevenciji korupcije. Fundametalne promjene u ponašanju javnosti prema korupciji glavni su cilj ovog obrazovnog programa.

Problemi adresirani kroz ovaj program su: prihvatanje korupcije kao neizbježne pojave u društvu, apatija, nedostatak svijesti kod mlade populacije o problemima štetnosti korupcije, kao i nedovoljna i nejasna promocija osnovnih ljudskih i etičkih vrijednosti. Polje rada obuhvata obrazovni sistem, etiku, kriminal i korupciju i njihovu prevenciju kroz nova i alternativna sredstva i obrazovne metode. Ovakav vid učenja direktno će obrazovati đake i studente, ali indirektno će obuhvatiti daleko širu populaciju uključujući sve društvene slojeve i starosne dobi.

Program "Promocija etike i borba protiv korupcije" će na taj način s jedne strane postati odgovor na potrebu da se među akademskom zajednicom, profesorima, studentima i đacima promoviše netolerancija prema korupciji kroz efektivan program moralnog obrazovanja, a s druge strane omogućit će se kvalitetniji i dugoročniji instrumenti borbe protiv korupcije na lokalnom nivou, kroz jačanje kapaciteta lokalnih aktera i njihovo umrežavanje na regionalnom i globalnom nivou.

Dok god institucije ne budu odgovorne i otvorene za represivnu akciju prema kriminalu i korupciji potrebno je preventivno djelovati na mladu populaciju i promovisati proaktivnu ulogu civilnog i moralnog obrazovanja u jačanju civilnog društva protiv korupcije i kriminalne prakse, pogotovo na prostorima s postkomunističkom i postratnom pozadinom i u vremenu tranzicije kao što su zajednice u BiH i regionu Jugoistočne Evrope. Uspješnost realizacije ovog programa omogućit će aktivna uloga domaćih i inostranih institucija obrazovanja, univerziteta, naučno-nastavnog osoblja, aktera lokalnih zajednica, studenata i đaka, odnosno mlade populacije, te zaposlenog osoblja i članova organizacije TI.

Boris Divjak,
član Odbora direktora globalnog Transparency International
i predsjedavajući Odbora direktora
Transparency International Bosna i Hercegovina

Zlatko Pavlović

...rijetki su oni ljudi koji u sebi sjedinjavaju superiornost položaja i moralne vrijednosti...

Aristotel

Osnovni problemi u BiH

Sva dosadašnja istraživanja javnog mnjenja koja je TI BiH provodio, u prvi plan ističu probleme *siromaštva i loše ekonomske situacije stanovništva*. Pri vrhu liste problema koji utiču na kvalitet života građana nalazi se i *korupcija*, u svim njenim pojavnim oblicima, počevši od tzv «sitnog» kriminala, preko organizovanog kriminala međunarodnih razmjera, loših privatizacija, privrednog kriminala, i sl. Na osnovu toga može se zaključiti da je upravo *korupcija* jedan od najvećih problema koji generiše *lošu ekonomsku situaciju stanovništva i siromaštvo*¹.

U gotovo svim TI BiH analizama i istraživanjima navodi se da je aktuelna situacija u BiH izuzetno komplikovana i da korupcija i nepoštovanje zakona, generalno, prožimaju društveno tkivo u cijelini. U takvoj konstalaciji međusobnih sukoba interesa i različitih uticaja okruženja teško je procijeniti šta je uzrok, a šta posljedica – što dodatno otežava rješavanje ovih problema. Vrlo je nizak stepen povjerenja u institucije i organizacije kao nosioce pozitivnih pomaka i oslonaca pojedincu u rješavanju brojnih problema sa kojima se danas suočava. Postoji konsenzus u stavu da su *institucije sistema* najodgovornije za pronalaženje rješenja problema, da dio odgovornosti svakako snosi i *međunarodna zajednica*, ali nikako ne treba zaboraviti i ulogu koju imaju *građani*.

Prema istraživanjima percepcije korupcije građana iz 2002. i 2004. g. preko dvije trećine građana u BiH ulaže malo ili nimalo napora da se smanji stepen korupcije u društvu. Iako se svakodnevno suočavaju sa problemom korupcije, nije jasno otkuda ovoliki stepen indolentnosti kod građana. Građani, iako svjesni da korupcija obuhvata i tzv. *“male znakove pažnje”*, smatraju da ona po svojoj faktičkoj definiciji *“mora da ima finansijsku transakciju, ili nešto drugo veoma krupno”* i da bi trebalo da podrazumijeva *“da se posao nije mogao obaviti na drugačiji način”*. Da li je to način da se opravda vlastito učešće u *“malom”* obliku korupcije? *“Mali znak pažnje”* građani smatraju dijelom tradicije, ostavštinom bivšeg sistema, ali nimalo malignim niti opasnim, već velikim dijelom i znakom zahvalnosti, i opšte kulture, te poštivanja profesije koja je u današnjem društvu degradirana, te time opravdavaju učinjene akcije.

Korupcija se dakle, jednim dijelom pravda situacijom u društvu, opštim siromaštvom i neimaštinom. Najvećim dijelom korupciju pravdaju zbog toga *„što smo mi takav narod, to je već postalo dio nas“*. No, ostaje činjenica da se protiv korupcije treba na neki način i boriti.

¹ Studija percepcije korupcije, Banjaluka/Sarajevo, TI BiH, 2002. godina, str.18

Borba protiv korupcije

Postavlja se pitanje može li se protiv korupcije uspješno i efikasno boriti? Može, i to veoma uspješno, što pokazuju svježiji primjeri iz zemalja poput Singapura, Čilea, Hong Konga, Tajvana, Izraela, Poljske i Južnoafričke Republike. Ta borba, međutim, mora biti stalna, jer mogućnost klizanja u korupciju uvijek postoji, posebno u zemljama u tranziciji kakva je i BiH. Osnovno pitanje dakle nije da li se protiv korupcije može boriti, nego da li uopšte postoji volja da se otpočne sa borbom protiv korupcije. Siromašnije države i države u tranziciji, gotovo sve imaju naizgled neki moćni instrument za borbu protiv korupcije (anti-korupcijsku komisiju, vladinu agenciju, i sl.). Te institucije su više kozmetičke nego suštinske, i više su proizvod formalnog ispunjavanja međunarodnih obaveza nego vlastitih potreba i inicijativa. Tako je i u mafiokratskoj Ukrajini, i u Rusiji, Vijetnamu i Uzbekistanu, ukratko, u gotovo svim tranzicionim zemljama. Međutim, zemlje koje su stvarno uspjele u borbi protiv korupcije, poput Singapura i Hong Konga, posebno su se posvetile ozdravljivanju javne uprave. One su odlučile regrutovati visoko kvalifikovane službenike, koje su veoma dobro platili i dali im veoma efikasne organe za primjenu odluka. Osim toga, u obe te države osnovane su posebne nezavisne komisije za borbu protiv korupcije, koje svake godine ispituju javno mnjenje o stanju korupcije u zemlji i o tome informišu javnost².

Ranko Petrušić

² Za više informacija posjetite sajt TI, Global Corruption Report 2004, <http://www.transparency.org>

Svaka ozbiljna borba protiv korupcije mora biti sistemska i mora zahvatiti nekoliko osnovnih oblasti:

- *političku odgovornost*, kroz javnost i transparentnost političkih odluka, te vidljivo i ravnopravno takmičenje političkih stranaka;
- *jačanje institucija, npr. parlamenta* kroz javnu odgovornost i javne revizijske postupke korištenja budžeta;
- *sudstva*, kroz jačanje nezavisnosti sudova, te mogućnostima ispitivanja budžetskih nepravilnosti;
- *nezavisnog javnog tužilaštva*, kroz striktno izvršavanje normi, mjera i kazni;
- *vlade i javne uprave*, kroz nadzor nad javnim konkursima, budžetskim sredstvima i javnom imovinom;
- kroz *učesće civilnog društva* u javnom životu od lokalnog do najviših nivoa;
- *istraživačku ulogu medija* u javnim poslovima i njihovu nezavisnost;
- *udruženjima građana* koja trebaju širiti informacije o korupciji, predlagati akcije, organizovati javna saslušanja, rasprave i objašnjenja, te tako postati saveznik države u borbi protiv korupcije;
- stvaranju uspješnog *privatnog sektora privrede*, (ovdje spada kako pojednostavljivanje i racionalizacija osnivanja i rada preduzeća, tako i transparentnost vlasništva nad njima, kao i njihovog poslovanja);
- i na kraju, za uspješnost borbe protiv korupcije neophodna je i *reforma javne uprave*; ona se mora zasnivati na razdvajanju funkcija upravljanja i donošenja propisa (regulisanja); na strogom računovodstvenom i revizorskom nadzoru korištenja javnih sredstava; na načelu „*meritokracije*“, tj. sposobnih, visoko stručnih, motivisanih i pristojno plaćenih državnih službenika.

Ne smije se zaboraviti da uređene i razvijene demokratske države svoje dobro funkcionisanje zahvaljuju izvrsnoj državnoj upravi, koja počiva ne samo na stalnosti i stabilnosti, nego prvenstveno na raznovrsnosti znanja i sposobnosti, što se obično označava pojmom „*meritokracije*“.

Francuska je započela stvaranje javne uprave još prije svoje građanske revolucije krajem 18. vijeka, Njemačka od vremena „*pruskih prosvijećenih kraljeva*“, takođe u 18. vijeku, a SAD, iako drugačije od pomenutih evropskih država stare upravne tradicije, kroz posljednji vijek i po. Danas je sve više svijesti o potrebi moralnog vrednovanja ekonomije i poslovnog ponašanja. Sve se češće nevladine organizacije, udruženja građana, a posebno sindikati zalažu za to da se novac iz „*fondova*“ koristi za tzv. „*etička ulaganja*“, a to znači u one poslove i ona preduzeća koja se ne koriste korupcijom, koja poštuju prava radnika, štite okolinu i ne uništavaju neobnovljiva prirodna bogatstva.

Tako se u sve brojnijim demokratskim zemljama javljaju investicioni fondovi koji ulažu isključivo u poslove pri kojima se poštuju prava čovjeka, prava radnika i zaštita okoline. Takvi „etički“ fondovi u SAD dosegli su do danas već preko 2.000 milijardi eura³. Isto tako, sve brojnije međunarodne i nevladine organizacije, pa i same države, odbijaju poslovati sa multi i transnacionalnim kompanijama koje se služe korupcijom, zapošljavaju maloljetnike, uskraćuju prava radnicima ili uništavaju prirodna bogatstva. U red takvog etičkog pristupa privrednim ulaganjima spada i bojkotovanje onih zemalja i banaka koje „peru“ prljavi novac drugih banaka, preduzeća i kompanija. Borbu protiv korupcije nije moguće voditi bez adekvatnog znanja o tome u kojem je stanju, tj. na kom nivou korupcije se nalazi pojedina zemlja. Bez te „fotografije stanja“, tj. dijagnoze koja se zasniva na ispitivanju mišljenja i konkretnih iskustava ustanova, preduzeća i pojedinaca nije moguće graditi vjerodostojnu anti-korupcijsku strategiju. Tu dijagnozu treba objelodaniti u što većem broju medija, te na osnovu nje graditi javne rasprave, u saradnji s civilnim društvom. Ali uz potrebu te dijagnoze istovremeno treba ustanoviti i *nivo političke kulture* – a to je „šta javnost zna o načinu vršenja vlasti i pitanju političke odgovornosti i koliko želi u tome učestvovati“, da bi se moglo procijeniti na kojim će područjima javnost podržati promjene i pomoći u borbi protiv korupcije⁴.

Nebojša Peulić

³ Le Monde, 27. oktobar 1999., str.21.

⁴ Dr. Neven Šimac, "Protiv korupcije", Mala škola demokratije, Zagreb-Sarajevo, 2000.godina, str.55

Etika i korupcija

Etika je praktična filozofija, odnosno nauka o moralnom postupanju čiji je utemeljivač Aristotel. Ovo ime etimološki je vezano za riječ „*ethos*“, što označava ono običajima ustanovljeno da važi za ljudski rad i ponašanje. Rimljani su grčku riječ „*ethos*“ zamijenili svojom – „*mos*“ (genitiv, *moralis*), odakle potiče riječ moral.

Etika spada u one nauke koje ljudski rad i ponašanje proučavaju i oblikuju, dajući mu oblik sistematskog i sveobuhvatnog znanja. Etika kao takva ne stvara moral, jer je on već sadržan u ljudskom radu i ponašanju. Etika je samo produbljeno i sistematizovano znanje o moralu. Ali kad je jednom već oformljeno, takvo znanje može naknadno da bude upotrebljivo za individualno i kolektivno usavršavanje mudrosti življenja⁵.

Možemo reći da je moral oblik ljudske prakse, oblik radnog i praktičnog odnosa čovjeka prema svijetu, prema drugim ljudima kao i prema samom sebi. On se manifestuje u vrijednosnom procjenjivanju ljudskih postupaka i htijenja kao pozitivno ili negativno vrijednih (odnosno, nevrijednih), pri čemu se prvi odobravaju, žele, preporučuju, zapovijedaju, a drugi ne odobravaju, kude, osuđuju, zabranjuju⁶.

Zato država za Aristotela nije kakva bilo zajednica, nego je to zajednica zasnovana na pravu i zakonima. To je na pravičnim načelima uređena zajednica. Jedino u zajednici uređenoj po pravu i zakonima, ljudsko biće može da razvije svoje prirodne potencijale, koje je Aristotel nazvao razumom i vrlinom.

Etika i politika

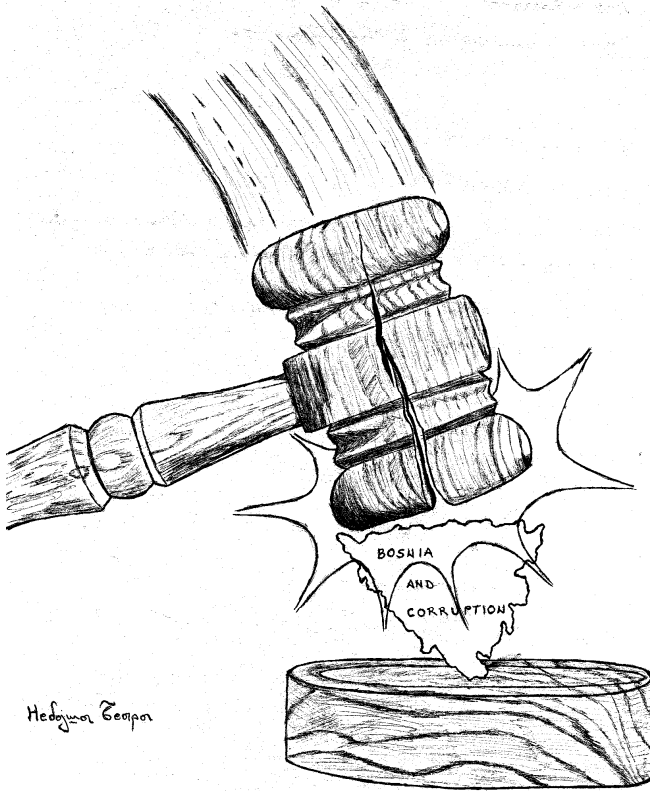
Različiti oblici društvene krize pogađali su bivše komunističke države decenijama, a nastavljaju da ih prate i u postkomunističkom preobražaju. Jedan oblik krize, koji može biti dublji i daleko razorniji od mnogih drugih, jeste moralna kriza. U pomenutim državama ona se izražava kao rasprostranjena korupcija i pravna i moralna anomalija.

Šta jedan politički i pravni sistem čini korumpiranim? Postavlja se pitanje uzroka, uslova, karakteristika, učesnika u toj opštoj krizi, a to vodi i analizi karaktera takve krize i stepena društvene, političke, moralne i profesionalne odgovornosti onih koji imaju politički i intelektualni uticaj, ali i šireg kruga onih koji svojim ponašanjem doprinose takvoj krizi.

⁵ Dr. Neven Šimac, „Protiv korupcije“, Mala škola demokratije, Zagreb-Sarajevo, 2000.godina, str. 46

⁶ Vuko Pavićević, „Osnovi etike“, Kultura, Beograd, 1967. godina

Pitanje pravne odgovornosti, u skladu sa načelom vladavine prava, zahtijeva da se odgovornost utvrdi i individualizuje od strane sudova i drugih nadležnih organa kroz posebno predviđen postupak. Posebno se mora istaći uloga javnih ličnosti koje vrše određeni uticaj, ali isto tako i pravnika, stručnjaka i službenika u raznim granama i različitim djelatnostima.

Nebojša Beara

Kakva je njihova uloga u svim onim negativnim stranama tranzicije i šta bi pomenute i slične profesije mogle učiniti radi popravljavanja situacije. Možda bi pristup iz ugla moralne autonomije mogao biti jednostran, ali osnovni je cilj da se naglasi značaj poštovanja određenih moralnih standarda u svakoj profesiji i u svakom javnom djelovanju, jer u praksi nije dozvoljeno da moralna načela ili savjest utiču na primjenu zakona, niti da se u ime savjesti dovode u pitanje javni poredak i „važenje“ pravnih zapovijesti. Ali u *teorijskoj raspravi*, moraju se dovoditi u pitanje, preispitivati i kritikovati zakoni i karakter čitavog pravnog sistema i sistema vlasti⁷. Pravnici i mnogi drugi, nalaze se u protivrječnoj situaciji: pozitivno-pravni sistem, u najboljem slučaju dozvoljava kritiku pravnog sistema u pogledu njegove efikasnosti i u pogledu nesaglasnosti unutar njega između normi niže sa normama više pravne snage (kao kad npr., odredbe nekih

⁷ Prof.dr Stanovčić V., Etika i politika (moralna autonomija i profesionalna etika o javnom životu), fakultet političkih nauka Beograd, str.1, april. 2005.godina

uredbi ili zakona nisu usaglašene sa ustavnim odredbama). Tzv. kontinentalni tj. evropski pravni sistemi ne ostavljaju puno prostora za kritiku prava sa nekih metapравниh stanovišta do stepena koji bi dovodio u pitanje primjenu zakona. Tako, ako pravници i drugi stručnjaci slijede moralna načela doći će u sukob sa onim što im nalaže dužnost striktnog pridržavanja zakona, a ako prihvate da striktno primjenjuju zakone doći će u sukob sa svojom moralnom sviješću, odnosno savješću. Odsustvo odgovarajućeg znanja o javnim poslovima (javnoj upravi) dovodi do toga da mnogi u tim strukturama olako povrijede druge, razdvoje i razore porodice, upropaste ili unište materijalna dobra, unište ljude, jednom riječju sruše i unište vrijednosti (materijalne i duhovne) koje bi ustvari trebalo da štite i nadograđuju.

Postavlja se pitanje da li je ekonomija potpuno autonomna, tj. slobodna od morala? Nije, primjeri korupcije pokazuju da sve nije slobodno ni u poslovnom ponašanju. Ovo pitanje je međutim šire, i često se čuje da ekonomija ima vlastite zakone, u kojima nema mjesta „dobru“ i „zlu“, jer postoji samo jedno „uspješna ekonomija“. Čuje se isto tako, posebno poslednjih godina, da država postoji samo zato da privredi olakša poslovanje. Traži se od države da napusti sve svoje funkcije koje se tiču ekonomije i zakonskih pravila u vezi s njima.

Takvi stavovi nisu prihvatljivi iz jednostavnog razloga što država mora osiguravati i jednakost građana i uslova poslovanja, ali i društvenu solidarnost. Ostaje međutim činjenica da se ekonomija u priličnoj mjeri osamostalila od politike, od vremena II. Svjetskog rata na ovamo, što je u suštini i najpozitivnije, ali s druge strane tačno je i to da se ekonomija, tačnije poslovni svijet, nastoji osloboditi svakog zakonskog pritiska i pravila, što ponekad može biti veoma opasno.

Globalna ekonomija i korupcija

Stanovnici BiH i cijelog regiona jugoistoka Evrope moraju u vremenu globalizacije tražiti pozitivne i njima korisne aspekte koje treba podržavati i iskoristiti, a sačuvati se iskušenja globalizacije, da ne izgube ono vrijedno u njihovoj kulturi i identitetu. Globalizacija je mnogo širi i dalekosežniji proces koji je zahvatio skoro sva područja života, na primjer u sferi ideja i kulture, u politici i nauci, medijima, turizmu, ali i kriminalu i korupciji. Tako politički aspekt globalizacije u kojoj je najznačajniji princip suspenzije nacionalnog suvereniteta pod opravdanjem da se određeni univerzalni ideološki principi mogu nametati silom, ima i svoj ekonomski pandan. Ove promjene su i izraz promijenjenog nivoa snage političkih i ekonomskih struktura moći i njihovih ideoloških aspiracija. Posljedica toga je svijest o tome da "tradicionalni principi suvereniteta i nemiješanja u unutrašnje poslove drugih zemalja ostaju glavna prepreka univerzalnoj vladavini mira i pravde" (Kisindžer, 2003). Prije par vijekova takvi

su idejni stavovi na zapadu bili privilegija intelektualne elite, dok su danas oni postali opšte dobro. A u nezapadnim društvima uglavnom se shvataju kao maskirani imperijalizam koji hoće potpunu dominaciju i nametanje svojih ideja i načina života. No, jednostrano je sve to tumačiti licemjernom propagandom koja iza uzvišenih univerzalističkih ideala zapravo ne krije ništa drugo do goli interes. Američka nacija je po iskrenom uvjerenju njenih građana i elite "otkrila najviše principe ljudske slobode" (Canfield, 1960, str. 2) i kao takva ima pravo da nameće cijelom svijetu svoj model života i društva. Ovakve ideje su do prije par decenija bile prisutne gotovo isključivo u SAD i nekim školama u Zapadnoj Evropi, a sada su dominantne u svjetskim okvirima i kao takve predstavljaju silu sa kojom se mora računati, bez obzira na njihovu iracionalnost. A to što je cijeli prostor bivše Jugoslavije bio i jeste pod udarom i vojno-političkog i ekonomskog aspekta sile globalizacije, i žrtva globalizma kao procesa i poretka, kao i globalizacije kao ideološke svijesti, obavezuje narode i građane koji žive na ovim prostorima da ovom fenomenu posvete veću pažnju, a da se pri tom oslobode ideoloških predrasuda i pojednostavljanja. Globalizacija predstavlja izazov cijelom svijetu, prije svega u sferi znanja, vještina i tehnologija.

Nauka je postala jedna moćna snaga koja svijetu donosi mnoge blagodati, ali ga još više dijeli na moćne i nemoćne, bogate i siromašne. Nauka, tehnologija, informatika i savremeno obrazovanje su preduslov ne samo dugoročne moći jedne zemlje, već i njenog opstanka u političkim i ekonomskim vrtlozima savremenosti. *„Znanje koje se koristi za dobrobit zajednice, dakle sa jakom etičkom crtom, uslov je napretka i prosperiteta svakog društva. Bez morala koje upravlja znanjem, a to znači solidarnosti, predanosti i požrtvovanosti, nemoguće je išta uraditi i ičemu se dobrom nadati. U suprotnom će blagodati globalizacije zaobilaziti ona društva koja nemaju značajan i stvaralački-socijalni kapital" (Frensis Fukujama).*

Šta je korupcija?

Riječ *korupcija* dolazi od latinske riječi *con-rumpere*, što znači slomiti, razbiti. Korupcija je drevna pošast koju nalazimo već u samim počecima organizovanih društava, već onda kad je prvi pojedinac protiv pravila i zakona uspio postići nešto na šta nije imao pravo. Zbog toga bavljenje pojmom i pojavom korupcije susrećemo po cijelom svijetu i kroz cijelu istoriju. Korupcija je pojava kod koje se uz pomoć obećanja, odnosno nuđenja novca ili drugih koristi, navodi drugu osobu koja ima neku odgovornost ili vlast, da djeluje protiv svojih prava, obaveza i dužnosti. Krivični Zakon ova krivična djela tretira kao krivična djela protiv službene dužnosti. To su zloupotreba službenog položaja i ovlaštenja, pronevjera, prevara u službi, posluga, primanje mita, davanje mita, protivzakonito posredovanje, nesavjestan rad u službi, odavanje službenih tajni, itd. Korupcija postoji kako na području javnih poslova, tj. onih koji se tiču države i njenih institucija i ustanova, tako i u tzv. privatnoj sferi, gdje se država ne pojavljuje kao

jedna od strana, npr. u proizvodnim i uslužnim djelatnostima, trgovini, medijima, sportu, show-businessu, umjetnosti, i sl. Međutim, ono što je najbitnije, kod „javne korupcije“ dolazi do situacije da javni službenik, izabrani zvaničnik (poslanik, zastupnik, načelnik, gradonačelnik) ili imenovani ministar, protivzakonito raspolaže pravima, ovlaštenjima ili sredstvima koja nisu njegova, već javna, tj. državna ili opštinska. „Protivzakonito“ znači ne u opštem, javnom, nego u privatnom, odnosno užem interesu, i ne po pravu i zakonu, nego za mito i „kovertu“. Tako se ta dva pojma povezuju, pa se u narodu često čuje termin „mito i korupcija“ Korupcija ugrožava najrazličitije društvene odnose, javne poslove i privatne postupke, odlučivanje o javnim nabavkama i konkursima, plaćanja poreza, carina i drugih obaveza, dodjeljivanje prava, dozvola i povlastica, dobijanje zaposlenja ili pružanja zdravstvenih usluga koje nesavjesni službenik prodaje onome ko na njih nema pravo ili nema prednost, umjesto da ih dodjeljuje besplatno onome ko na njih ima pravo ili prednost. Umjesto da postupaju u opštem interesu, u skladu sa zakonima i propisima koji trebaju odgovarati moralnim principima, takvi javni službenici mimo zakona i propisa, u vlastitom interesu, „prodaju“ ono što ne smiju. Svaka koruptivna aktivnost uključuje uvijek barem dvije strane - nepoštenog službenika i nesavjesnog građanina.

Najjednostavniju i najprihvaćeniju definiciju korupcije dala je međunarodna organizacija Transparency International i ona glasi: „korupcija je zloupotreba povjerene moći u vlastitu korist“⁸. Tu definiciju prihvatila je i najveća međunarodna finansijska institucija Svjetska Banka: „Korupcija je zloupotreba javne službe u svrhu sticanja lične koristi“⁹.

Korupcija je svako podmićivanje bilo novcem, drugim oblikom vrijednosti ili uslugom i ima za cilj:

- *dobiti nešto mimo prava*, kao npr. preduzeće kod privatizacije, stambeni objekat, građevinsko zemljište, monopolski položaj, poslovni prostor, građevinsku dozvolu, kredit ili zajam ispod propisanih uslova, novac iz budžeta, posao na konkursu, glasove na izborima, pobjedu na sportskom takmičenju i sl.
- *postići nešto preko reda i bez potrebnih i zadovoljavajućih uslova* kao npr. registraciju preduzeća, zaposlenje, upis na fakultet, ispit, ocjenu, diplomu, krevet u bolnici, pravo na penziju, invalidninu i sl.
- *steći pravo na razna neosnovana oslobađanja* npr. od plaćanja poreza, taksi, carina, novčanih kazni, i sl.
- *ili pojave kad nadležni organi „zatvore oči“* pred ubistvima, nasiljem, prevarama, otmicama, drogom, prostitucijom ili švercom kao posljedicama korupcije.

⁸ Transparency International, <http://www.transparency.org>

⁹ Svjetska Banka, Odjel za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljanje, „Pomaganje državama u suzbijanju korupcije“, Washington, septembar, 1997. godina

Korupcija stavlja u odnos dvije strane: *onoga koji potkupljuje i onoga koji je potkupljen*. Potkupljeni je svaka osoba, koja na protivzakonit način raspolaže nekim ovlaštenjima, dok je onaj koji potkupljuje ona osoba, koja ima sredstava ili načina da bespravno kupi ili dobije neko pravo, dozvolu ili povlašteni položaj. Za razumijevanje etičke strane problema korupcije veoma je važno biti svjestan da postoji etička asimetrija odgovornosti između onoga koji raspolaže sredstvima da nekoga potkupi i onoga koji ima *dvostruku moć* – da donese odluku i tu istu odluku proda. Zato je moralno prvenstveno odgovoran onaj ko ima *dvostruku moć*, jer ako on odbije potkupljivanje, do korupcije ne može ni doći. Većina pravnih sistema, međutim, praktično izjednačuje te dvije strane i tretira ih kao učesnike istog kaznenog djela, označavajući jednog „aktivnom“, a drugog „pasivnom“ stranom. Zanimljivo je, međutim, da kod korupcije u međunarodnoj trgovini nailazimo na „spajanje“ tih dviju uloga. Nije, naime rijedak slučaj da strani prodavac, dajući mito domaćem kupcu, traži od njega da dio tog „kolača“ pošalje na njegov račun, npr. u neki „*poreski raj*“. Tako prodavac – „*potkupljivoč*“ postaje u isti mah i potkupljeni¹⁰. UN Konvencija za borbu protiv korupcije, međutim, pruža niz konkretnih instrumenata za borbu protiv korupcije u međunarodnoj trgovini.

Predrag Ikončić

¹⁰ Dr. Neven Šimac, „Protiv korupcije“, Mala škola demokratije, Zagreb-Sarajevo, 2000.g. str.11

Prljavi novac i korupcija

Šta je to „*pranje prljavog novca*“ i kakva je njegova veza s korupcijom? „*Prljavi novac*“ je uistinu prljav, jer je stečen na nezakonit, često zločinački način. Takav novac njegovi vlasnici nastoje „oprati“, da bi mogao izaći na svjetlo dana i prikazivati se kao i svaki drugi, pošteno zarađen novac. U tu svrhu, oni ga nastoje najprije uložiti u razne poslove, zatim ga pretaču u druga ulaganja, da bi mu se izgubio zločinački trag, da bi ga na kraju uložili u potpuno zakonite poslove¹¹.

To se najčešće obavlja u zemljama zvanim „poreski raj“ ili „off shore“¹² državama. To su države ili državnice koje ne oporezuju ili vrlo slabo taksiraju novčane pologe. Uz to, njihove banke garantuju punu tajnost podataka o identitetu „štediša“ i porijeklu novca. U takve države novac polažu stranci, kako bi izbjegli oporezivanje u državama u kojima borave. Važno je naglasiti da zemlje zvane „poreski raj“ s jedne strane ne traže od „prljavih ulagača“ nikakve dokaze o tome čime se bave, a s druge strane ne saraduju s drugim državama u progonu „prljavog novca“, niti im pružaju informacije o sumnjivim vlasnicima računa u bankama. „*Pranje prljavog novca*“ nije samo po sebi korupcija, ali prljav novac često dolazi kao rezultat korupcije ili zločina kao što je prostitucija, trgovina djecom, ljudskim organima ili drogom. I ne samo to, jer „prljavi novac“ za svoje „pranje“ najčešće potkupljuje nesavjesne službenike. Pravo porijeklo nekog novca nije lako dokazati. Osnovnu prepreku istraži i „dokazivanju“ prljavosti predstavlja s jedne strane, nepostojanje jedinstvenog bankarskog deontološkog kodeksa¹³, a s druge strane načelo „bankarske tajne“. Banke, naime, s jedne strane ne uvažavaju na jednak način pravila postupanja i ponašanja, a s druge strane imaju nejednak pristup čuvanju tajnosti računa svojih klijenata. U francuskom pravu npr. kazneno djelo „pranja“ je *svako olakšavanje lažnog dokazivanja porijekla dobara ili prihoda počinilaca kaznenog djela koje tom počinocu pribavlja direktnu ili indirektnu korist*. U „pranje“ se isto tako ubraja pomoć u ulaganju, prikrivanju ili pretvaranju direktnog ili indirektnog učinka, odnosno „proizvoda“ kaznenog djela. Dobar primjer otežavanja špekulativnih šetnji kapitala po svijetu pokazala je jedna građanska inicijativa u SAD. Ona potiče od nobelovca Jamesa Tobina s američkog univerziteta Yale. Tobin je, naime, predložio da se oporezuje svaki prelaz kapitala preko bilo koje državne granice, a da se dobijeni prihod od poreza upotrijebi prvenstveno za osnovne potrebe ljudi i zaštitu čovjekove okoline¹⁴.

¹¹ O pranju novca v. web. site međunarodne NVO ATAC: <http://www.atac.org>, i Observatoire geopolitique des drogues, <http://www.ogd.org>

¹² U prevodu s engleskog doslovno „daleko od obale“, odnosno van teritorijalnog mora neke države, a u prenesenom značenju „van uobičajne poreske kontrole“.

¹³ Geopolitički posmatrač droga iz Pariza procjenjuje na 410 do 470 milijardi eura godišnji iznos novca od trgovine drogom. Od toga proizvođači dobiju oko 6 milijardi, lokalni trgovci oko 450 milijardi, koje se „ne peru“. Sav ostatak koji ostaje u međunarodnom narko businessu, „pere se“ i zatim pojavljuje na javnom tržištu. Cf. Web. Site OGD.

¹⁴ V. web. site: <http://www.ceedweb.org>.

Ranko Petrušić

Uzroci i posljedice korupcije

Uzroci korupcije su različiti od zemlje do zemlje. Oni proizilaze iz lokalnog okruženja i prilika vremena, tradicije u upravljanju, te istorijskog i političkog razvoja zemlje. Treba ipak naglasiti da se sve zemlje u tranziciji, već na samom početku svog novog puta prema demokratiji, susreću sa tri jednake otežavajuće okolnosti: **prvo**, korupcija je bila itekako prisutna i u vrijeme komunizma i bivše države, **drugo**, donošenje novih zakona je prilika i za „upadanje“ manjkavih i nepravednih zakona, koji su rezultat korupcije ili pogoduju korupciji, i **treće**, denacionalizacija i privatizacija u nesređenim uslovima su stalna prijetnja da veliki grabežljivci strpaju u svoj džep i nešto što nije njihovo, već tuđe. Posljedice koje proizvodi korupcija su veoma raznovrsne, ali se mogu podijeliti u tri osnovne grupe, i to:

- političke,
- privredne i
- društvene.

Korupcija razara osnovni odnos povjerenja između građana i političara, koji bi trebali pravedno i jednako zastupati sve građane, transparentno usmjeravati njihov novac i osiguravati njihove slobode, jednake šanse i solidarnost. Privredne (ekonomske) posljedice su brojne: korupcija sprečava sigurno i racionalno investiranje, kako strano, tako i domaće; ona usporava i onemogućava razvoj i ograničava trgovinu; ona dovodi do neracionalnog i rasipničkog korištenja javnih sredstava; korupcija potiče „sivu“ ekonomiju¹⁵, te smanjuje poreske izvore. Na makroekonomskom planu korupcija dovodi do gubitaka javnog, državnog, tj. budžetskog novca kroz preskupu potrošnju (skupa koncesija, skupa oprema, nerazuman ili pretjeran uvoz) i kroz olako zaduživanje na teret budućih naraštaja. Jedna od značajnih posljedica korumpiranosti državnih službenika ogleda se u činjenici da građani i preduzeća izbjegavaju uredno plaćati poreze, doprinose, i druge obaveze prema državi. U društvenom (socijalnom) smislu, korupcija povećava siromaštvo; ona najviše pogađa upravo najslabije i nezaštićene, jer ih srazmjerno njihovim prihodima, mnogo više košta, a neke im javne usluge potpuno onemogućuje, jer nisu u stanju platiti korupcijske „tarife“. Korupcija stvara i povećava nejednakost građana u svakodnevnom životu: u pitanjima školovanja, liječenja, dozvola, nabavki, i sl. Korupcija tako otvara vrata organizovanom kriminalu i raznim mafijaškim grupama¹⁶.

Tipovi korupcije

- korupcija kao trgovina (*market corruption*), gdje je kurs ili tarifa razmjene određena, npr. 5000 novčanih jedinica za diplomu, 2000 za bolnički krevet, i sl.
- korupcija kroz društvenu promociju (*parochial corruption*); kod ovog tipa korupcije nema određene tarife, tu se nekome namiješta funkcija ili ugled, u nekoga se „investira“ s time da ostaje neprecizirana obaveza „vraćanja usluge“ s njegove strane. Ta dva tipa korupcije se često miješaju, isprepliću, ali i jedan i drugi predstavljaju kršenje pravila i normi javnog interesa i opšteg dobra.

Oblici korupcije po Heidenheimeru su: „crna“, „siva“ i „bijela“. Crna je korupcija najteža i nju javno mnjenje odlučno osuđuje i odbacuje, a krivični Zakon u načelu kažnjava. Sivu korupciju javno mnjenje osuđuje i odbacuje, ali je politička klasa toleriše. Bijela korupcija je najblaža po društvenim posljedicama i nju javnost većinom toleriše (u bijelu korupciju spada npr. brisanje saobraćajnih kazni, prolaženje preko reda u raznim upravnim postupcima, sitne poreske utaje, i sl).

¹⁵ Termin „siva ekonomija“ u većini zapadnih zemalja označava neprijavljeni dio djelatnosti uredno registrovanih firmi, ali u bivšim socijalističkim državama označava i onu djelatnost koja uopšte nije prijavljena.

¹⁶ Dr. Neven Šimac, „Protiv korupcije“, Mala škola demokratije, Zagreb-Sarajevo, 2000.godina, str. 22

Miro Gluhović

Istraživanje, mjerenje i raširenost korupcije

Korupciju je teško ne samo mjeriti nego i otkriti, jer je to protivzakonito djelo koju svi njeni akteri pokušavaju sakriti. Posebno je teško otkriti onu korupciju koja se odnosi na društvenu promociju, a koja nema nikakvu „tarifu“. Mjerenje korupcije otežava činjenica što novac nije jedino sredstvo podmićivanja, nego su to i različiti darovi, pogodnosti i povlastice. Danas se mjerenjem korupcije bave mnoge međunarodne institucije i nevladine organizacije. Transparency International Bosne i Hercegovine (TI BiH) svake godine objavljuje Studiju sistema nacionalnog integriteta (NIS) koja ocjenjuje efikasnost svih ključnih institucija za borbu protiv korupcije u BiH, počev od zakonodavne i izvršne vlasti, pravosuđa, glavne revizije, ombudsmana i drugih vladinih agencija, do nevladinog sektora, medija i međunarodne zajednice. Takođe, svake dvije godine objavljuje „Studiju percepcije korupcije“, istraživanje stavova građana u BiH o stanju korupcije u zemlji, odnosno percepciju građana o nivou korumpiranosti pojedinih institucija¹⁷. Istraživanje percepcije korupcije u BiH 2002. g. rezultiralo je stvaranjem baze podataka za cijelu zemlju, koja sadrži detaljne informacije o korupciji na svim nivoima vlasti i institucijama sistema, gdje su građani dali svoju ocjenu u kojem je stepenu korupcija ukorijenjena u društvu i dali mišljenje o efikasnim načinima borbe protiv nje. Publikacija rezultata pred izbore 2002.g. je dio strategije TI BiH da

¹⁷ Transparency International BiH, Studija percepcije korupcije 2002.god., <http://www.ti-bih.org>

ukaže na greške vlasti i da nametne želju građana da se ojača vladavina prava. Studija percepcije korupcije građana iz 2002.g. bila je jedan od osnovnih izvora podataka o korupciji za javnost, medije, naučne ustanove i vladine institucije, kako u zemlji tako i u inostranstvu, a korištena je i kao jedan od analitičkih izvora u strategiji borbe protiv siromaštva. U istraživanju iz 2002.g., kao najčešći uzroci raširenosti korupcije navode se nepostojanje pravne države, opšte siromaštvo, moralna kriza društva i neefikasnost sudskog sistema. Rezultati istraživanja iz 2004.g. pokazuju da najveći broj građana kao osnovni uzrok raširenosti korupcije vidi opšte siromaštvo. Prema istraživanjima statističkih zavoda u BiH primanja građana su sve niža u odnosu na količinu novca koja je potrebna da se izdvoji za potrošačku korpu u oba entiteta. Građani smatraju da bi korupcija bila manja da je društvo bogatije i tada ne bi bilo potrebe da koriste "prečice" i nedozvoljena sredstva da ostvare svoje ciljeve.

Kao drugi najvažniji uzrok raširenosti korupcije, građani navode moralnu krizu u kojoj se po njihovom mišljenju društvo nalazi. U društvu, u kojem se ne poštuju niti pisana niti nepisana pravila ponašanja da bi se ostvario neki cilj, dozvoljena su sva sredstva. Prilagoditi se postojećim uslovima života, makar u njima vladala pravila džungle, postao je moto prosječnog stanovnika. Davanje mita je jedan od najefikasnijih načina da ostvarite svoj cilj. Opravdati širenje korupcije "moralnom krizom" više liči na pokušaj građana da opravdaju svoje ponašanje nego što ukazuje na pravi uzrok korupcije. Ponekad se ta prečica, koja se postiže mitom, čini brži i lakši način dolaska do cilja, ali nije tako. Korupcija je štetna i za državu i za pojedinca. Građani trebaju da znaju da korupcija neminovno vodi ka siromaštvu. Nepostojanje pravne države, neefikasnost sudskog sistema i loše zakonodavstvo u ovoj oblasti kao uzroci korupcije, nalaze se na trećem, četvrtom i petom mjestu. Građani funkcionisanje pravne države i njenih pojedinih segmenata ne vide kao jedan od najbitnijih uzroka korupcije. Ovi odgovori su očekivani imajući u vidu da mali broj građana poznaje mehanizme i mogućnosti korupcije u državnoj upravi (naročito na vrhu piramide vlasti) ili pojedinim njenim dijelovima. Kod građana u BiH preovladava mišljenje da korupcija ne bi postojala da oni ne učestvuju u tim nedozvoljenim radnjama i da je iluzorno očekivati da država može učiniti bilo šta u borbi protiv korupcije, ako se ne promjeni svijest građana. Ipak, država i nadležni organi građanima trebaju, prije svega, ukazati na uzročno-posljedični niz koji korupcija pokreće sa sobom i da za osiromašenje njih samih i države nije kriv niko drugi nego oni sami, te da je pogrešno shvatanje da je mala korupcija i malo zlo¹⁸. Transparency International kao globalni pokret za borbu protiv korupcije svake godine objavljuje indeks percepcije korupcije za preko 150 zemalja svijeta, odnosno sve one zemlje koje ispunjavaju minimum kriterijuma da bi se uopšte našle na rang listi kada je korupcija u pitanju¹⁹.

¹⁸ Transparency International BiH, „Studija sistema nacionalnog integriteta“, 2004.god., [http:// www.ti-bih.org](http://www.ti-bih.org)

¹⁹ Više u Anex-u II ove publikacije

Zašto je danas u BiH i regionu jugoistočne Evrope važno govoriti o korupciji?

Zato jer se i BiH i cijeli region jugoistoka Evrope nalazi u tranziciji prema tržišnoj privredi i prema novim demokratskim institucijama. Stalan proces privatizacije društvenog vlasništva i kontinuiran manjak integriteta iznova stvara novo plodno tlo za korupciju.

Korupcija danas truje mnoga područja javnog, privatnog, privrednog i političkog života i tako bitno ugrožava jednakost, solidarnost i sigurnost građana. Jednima je uz pomoć korupcije jednostavno dostupno sve, pogotovo ono na šta nemaju pravo, dok se drugima mnogo toga uskraćuje, pa i njihova najosnovnija prava. Korupcija tako uništava odnos povjerenja kako u javnu vlast i političare, tako i u mogućnost poštenih građanskih i poslovnih odnosa i preduzetničkih aktivnosti i poslova. Korupcija jednostavno ruši osnovne principe demokratije i demokratskog društva, a to je povjerenje građana u njihove izabrane predstavnike. S druge strane, ona uništava i ono što se prostim jezikom naziva povjerenje u poslovanju. Jer ko iole ozbiljno i pošteno želi proizvoditi, pružati usluge, trgovati, razvijati preduzetništvo i poslovne aktivnosti brzo će se obeshrabriti i razočarati kada primijeti da je uložio novac u zemlju u kojoj se zakoni i pravila ne primjenjuju baš uvijek onako kako je predviđeno ili kako savremena poslovna praksa nalaže. Korupcija je jedna od osnovnih poluga organizovanog kriminala, tj. raznih mafijaških sprega, bile one lokalne, rodbinske, kumske, plemenske i zemljačke, ili transnacionalne koje uključuju aktere iz više zemalja. S tim u vezi Evropska Unija danas, od svih zemalja budućih članica, čemu teže i Bosna i Hercegovina i sve zemlje regiona jugoistočne Evrope, zahtijeva da se djelotvorno bore protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Svjetska javnost, naime jako dobro zna da preko zemalja bivše Jugoslavije i dalje vode mnogi putevi droge, prljavog novca i šverca svega i svačega, od droge i oružja, pa sve do ljudi. S druge strane, o korupciji treba govoriti i zbog toga što uz pomoć korupcije u BiH i zemlje regiona stiže i loša roba, stara i prljava tehnologija, kao i razni drugi oblici grabežljivog kapitalizma koji spretno koristi neznanje, neiskustvo, a često i nepoštenje političkih vođa i javnih službenika o čemu govore brojni primjeri iz prakse. O korupciji treba govoriti i zato kako bi se ta nesretna i prljava pošast što bolje upoznala i kako bi se pronašli najkvalitetniji i najadekvatniji mogući mehanizmi za njenu prevenciju, smanjenje i suzbijanje. Po mišljenju najpozvanijih međunarodnih finansijskih institucija u ovoj grupi zemalja regiona Jugoistočne Evrope potrebno je insistirati na sljedećem:

- izabrati na vlast nekompromitovane, tj. vjerodostojne političare, koji ozbiljno misle i rade na suzbijanju korupcije;
- ojačati političku odgovornost i sankcije na svim nivoima vlasti i javnih službenika;

- promovisati zajedničku akciju svih potencijalnih antikorupcijskih faktora: političke vlasti, javne uprave, civilnog društva, drugih autoriteta i medija;
- jačati institucionalne mehanizme političke kontrole promovišući transparentnost odlučivanja, finansiranja stranaka i izbornih kampanja;
- sprovesti političke i strukturne, a posebno ekonomske, tj. privredne reforme u potpunosti, a ne zastati na pola puta, na polu-mjerama, ili odugovlačiti s reformama;
- ostvariti partnerstvo s civilnim društvom kao bitnim učesnikom informisanja o korupciji i borbi protiv korupcije.

Međunarodni aspekt borbe protiv korupcije

Djelotvornu borbu protiv korupcije nije više moguće voditi samo u okvirima jedne zemlje, već je tu borbu potrebno stalno usklađivati sa drugim državama, odnosno međunarodnom zajednicom, koja se sve više orjentiše prema odlučnoj kriminalizaciji korupcije, nakon dugog zanemarivanja ove globalne pošasti. Usklađivanje te borbe je neophodno, jer je korupcija posvuda kažnjiva u okvirima jedne države, dok prekograničnu korupciju vlastitih državljana još niko nije progonio. Smatralo se, naime da bi se tako štetilo nacionalnom ekonomskom razvoju pojedinih zemalja. Prvi pokušaji u pravcu postizanja međunarodnog dogovora o suzbijanju „izvoza korupcije“ pojavili su se prije dvadesetak godina, a prvi proboj na tom polju započele su SAD, kad su 1977. pod utiskom skandala, koji je izazvala „afera Lockheed“, izglasale Zakon o zabrani korupcijske prakse u inostranstvu za američke građane i javne službenike (Foreign Corrupt Practices Act²⁰). Razlog sve usklađenijoj djelatnosti „međunarodne zajednice“ nalazi se u činjenici da korupcija destabilizuje privredu država i sprječava kako proces tranzicije, tako i opšti rast privrede. U borbu protiv korupcije krenule su nakon toga skoro sve međudržavne organizacije: Ujedinjene Nacije (United Nations, UN), Evropska unija (European Union, EU), Savjet Evrope (Council of Europe, COE), Svjetska trgovinska organizacija (World Trade Organisation, WTO), Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund, IMF), Grupa osam najrazvijenijih država svijeta (Group 8, G8), Svjetska Banka (World Bank, WB), Organizacija američkih država (Organisation of American States, OAS), itd. Posljednjih godina održane su brojne međudržavne konferencije poput one OAS, koja je u martu 1996. u Caracasu (Venecuela) izglasala „Interameričku konvenciju protiv korupcije“²¹. OAS je inicirala i „Međudržavnu konferenciju za borbu protiv korupcije“, koja je održana u junu 1997. u Limi (Peru) i na kojoj je učestvovalo 90

²⁰ Mnogi posmatrači skloni su ukazati na hipokriziju ovog zakona, jer je nakon njegovog izglasavanja bilo veoma malo konkretnih progona, a izrečene kazne nisu bile dovoljno oštre. Ovaj zakon ne kažnjava korupciju koju praktikuju strane filijale američkih kompanija u inostranstvu. V. navedeni „working paper“ Daniela Dommela, glavnog finansijskog inspektora i dugogodišnjeg predsjednika francuskog ogranka Transparency International.

²¹ Zanimljivo je da je ta konvencija otvorena i za potpisivanje zemljama-nečlanicama OAS, što ukazuje na svjetski interes borbe protiv korupcije

zemalja. U okviru te konferencije OAS je, oslonom na interameričku konvenciju, napravila široki „*Plan borbe protiv korupcije*“²². Brojne rezolucije UN-a, izglasane poslednjih godina, odnose se na borbu protiv korupcije najviše na polju trgovine. Tako rezolucija Generalne skupštine UN-a od 28.januara 1997.g. traži od glavnog sekretara UN da predloži mjere pomoći državama u cilju borbe protiv korupcije zasnovane na četiri osnovna zahtjeva: na borbi protiv „*kulturne nekažnjivosti*“, na načelu „*veliki lopovi u zatvor*“, na uključivanju građana u tu borbu kroz javnost, ankete, obrazovni program i, na kraju, na prevenciji i reformama²³. Savjet Evrope se odavno uključio u borbu protiv korupcije, ali naročito od novembra 1996.g., kad je prihvatio svoj „*Program djelovanja protiv korupcije*“²⁴. Savjet je isto tako odlučio pružiti tehničku pomoć istočno i srednjoevropskim državama u borbi protiv korupcije, a Svjetska banka se pridružila nekim od takvih oblika pomoći Savjeta Evrope. I Evropska Unija je veoma brzo krenula u borbu protiv korupcije i to iz dva posebna razloga. Prvo, jer korupcija onemogućuje ravnopravno takmičenje i jednakost u konkurenciji, a drugo, što novac Unije može postati predmetom korupcije. Zato je EU putem svoje „*vlade*“, tj. Evropske komisije, u januaru 1997.g. uputila „*Saopštenje Savjetu ministara i Evropskom parlamentu o politici Unije u suzbijanju korupcije*“. Taj dokument predviđa širok krug mjera, uključujući konvencije koje kriminalizuju korupciju službenika EU i zemalja članica, zabranjuju izuzimanje od poreza iznose upotrijebljene za podmićivanje, traže izmjene u postupcima konkursa, transparentno računovodstvo i nezavisne revizorske postupke²⁵. Osim toga, Evropska unija je borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala proglasila jednim od osnovnih preduslova za sve zemlje kandidate za članstvo u EU. U tom smislu Komisija svake godine, prilikom ispitivanja prilagođenosti zemalja-kandidata za pristup Uniji, procjenjuje i njihovu djelotvornost u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala. EU je još 1988.godine osnovala Jedinicu za usklađivanje borbe protiv prevara (UCLAF). Nakon desetogodišnjeg iskustva te jedinice, Evropska Komisija je učinila i korak dalje i 1999.g. osnovala Evropsku kancelariju za borbu protiv prevara (OLAF) i dala joj potpunu nezavisnost. Evropska Unija smatra da je dužna garantovati poreskim obveznicima zemalja članica najbolju moguću upotrebu svog budžeta, u kojeg novac u najvećoj mjeri dolazi iz budžeta zemalja članica, te da se zbog toga mora najdjelotvornije boriti protiv prevara i korupcije, posebno na polju carinskih prekršaja, poreskih utaja i zloupotreba subvencija Unije. OLAF kojeg čine specijalisti iz različitih oblasti (policija, sudstvo, finansije, carine, poljoprivreda,

²² Cf. zbornik Svjetske Banke pod nazivom „*Helping Countries Combat Corruption*“, str. 59-60, juli 1997

²³ Tako „*Deklaracija UN protiv korupcije i podmićivanja u međunarodnim finansijskim transakcijama*“, iz decembra 1996., traži od država članica traži da kažnjavaju svoje državljane čije tvrtke podmićuju u inostranstvu i da ukinu izuzimanje iz poreske osnove iznose upotrijebljene za podmićivanje, Ibidem, str.60

²⁴ V. web.site Savjeta Evrope: <http://conventions.coe.int>

²⁵ Ibidem, str. 60

itd.) ne samo da ima pravo i dužnost kontrole rada evropskih službenika, unutar institucija Unije, nego i „*administrativnih anketa*“ (istraživanja) u svim zemljama članicama, u uskoj saradnji s njihovim kontrolnim, policijskim i upravnim službama²⁶. *Koje instrumente za suzbijanje korupcije nalazimo danas na globalnom nivou?* To su upravo različite konvencije. Evropska unija je 1995.g. donijela *Konvenciju o zaštiti finansijskih interesa Unije*, koja se odnosi na različite oblike borbe protiv prevara, koje ugrožavaju interes Unije. Jedan od najkonkretnijih oblika borbe protiv korupcije je ipak onaj koji obavezuje države potpisnice, a to su bilateralne i multilateralne konvencije. Jedna od najdjelotvornijih je anti-korupcijska Konvencija organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) koja kriminalizuje „*aktivnu*“ korupciju stranih javnih službenika u međunarodnim trgovačkim transakcijama, posebno u cilju dobijanja ugovora, tj. ugovaranju poslova. Ipak, najveći i najširi oblik borbe protiv korupcije predstavlja UN Konvencija za borbu protiv korupcije²⁷. Potpisivanje UN Konvencije protiv korupcije je velikim dijelom rezultat zalaganja TI na međunarodnom planu, da se uspostavi globalna anti-korupciona inicijativa. Povod za obilježavanje 9. decembra kao međunarodnog dana protiv korupcije je usvajanje usaglašenog teksta UN Konvencije protiv korupcije i otvaranje za potpisivanje državama učesnicima sastanka u Meridi, Meksiko, održanog 9. decembra 2003.g. Usvajanje Konvencije protiv korupcije u Meridi, Meksiko, u decembru 2003.g., omogućava priliku za globalni odgovor na problem korupcije²⁸. TI je učestvovao i dao znatan doprinos u pregovorima oko usvajanja konvencije i pružio podršku procesu njenog potpisivanja. Do danas konvenciju je potpisalo više od 110 zemalja svijeta, a aktivnostima javnog zagovaranja TI BiH je jedan od najzaslužnijih što je i BiH u septembru 2005. godine potpisala ovu konvenciju. TI BiH svake godine obilježava Međunarodni dan protiv korupcije 9. decembar, i putem raznovrsnih kulturnih, obrazovnih i promotivnih sadržaja pokušava doprinijeti što većoj informisanosti građana o značaju borbe protiv korupcije i instrumentima koje pruža UN Konvencija protiv korupcije.

²⁶ O aktivnostima Evropske komisije i drugih organa EU vidi web. sajt. Unije: <http://www.europa.eu.int>

²⁷ www.unodc.org/unodc/en/crime_convention_corruption, 1 Novembar, 2005. godina

²⁸ „Korupcija pogada najviše siromašne – kroz preusmjerenje fondova namijenjenih razvoju, podrivajući vladine sposobnosti da pruži osnovne usluge, pothranjujući nejednakosti i nepravdu, te obeshrabrujući strane investicije i pomoć“. (Kofi Anan, generalni sekretar UN, izjava poslije usvajanja UN Konvencije protiv korupcije od strane generalne skupštine UN)

Korupcija u obrazovanju i uloga obrazovnog sistema u borbi protiv korupcije

Uvod

Iako je u evropskoj i svjetskoj filozofiji od samog njenog početka obrazovanju i vaspitanju pridavano značajno mjesto, filozofija vaspitanja je jedna od najmlađih filozofskih disciplina. Svijest o tome da je „pouka kao čin prva praksa filozofije²⁹“ odnosno da je filozofija ustvari *paideia*³⁰ polako ali uporno napreduje i postaje osnova na koju će se filozofija vaspitanja konačno uspostaviti, te postati ravnopravna s drugim tradicionalnim filozofskim disciplinama. Da se to u nekom društvu dogodi što prije, bitno je kako za vaspitanje, tako i za samu filozofiju, jer niti je ozbiljno bavljenje vaspitanjem više moguće bez filozofije, niti je ozbiljno bavljenje filozofijom moguće zaobilaženjem i marginalizovanjem pitanja o vaspitanju i obrazovanju.

Okrenuta velikim temama, filozofija je marginalizovala pitanja vaspitno-obrazovnog rada, prepuštajući je tako onima koji su filozofiju vaspitanja tretirali kao „pomoćnu nauku“. Nastojeći se u sistemu nauke posebno odrediti kao opšta nauka o vaspitanju, pedagogija je kroz svoju istoriju (mada tu nije riječ ni o kakvoj istoriji, iako je pedagozi, ne razlikujući pojmove, tako zovu) pisala prepisujući nefilozofski iz istorije filozofije ono što se odnosilo na vaspitanje. Nažalost, pedagoško-istorijski pristup filozofskim tekstovima lišen je filozofskog diskursa – odnosno onoga što je kroz filozofski govor samo kritički mišljeno i stvaralački oživljeno moglo istorijski doprijeti do ljudi i nagovijestiti još uvijek moguće, upravo kao moguće, a ne kao zadano i nužno.

Dakle, nije to moguće ni pedagogiji koja samu sebe razumije kao nauku o vaspitanju, koliko god ona pretenciozno i nepromišljeno nastupala ne samo kao deskriptivna, nego kao i „normativna nauka“ o vaspitanju³¹. Zato pedagogija ne nastupa ni kao filozofija vaspitanja ni kao praktična filozofija, dakle ni kao kritika postojećeg vaspitanja, ni kao pokušaj njegovog stvaralačkog unapređenja, nego kao naučni privid vladajuće ideologije tj. kao „naučni“ opis i propis onoga šta vlast očekuje od vaspitanja i obrazovanja. Toj i takvoj pedagogiji filozofija vaspitanja ne samo da ne treba, nego joj još i smeta, pa ukoliko joj to filozofija dozvoli, sve će učiniti da je onemogućiti. Vrijeme je, međutim, da se filozofija takođe vrati vaspitanju i obrazovanju, odnosno da se vaspitanje i obrazovanje vrati filozofiji. To, naravno ne znači da pedagogija kao nauka o vaspitanju, nije moguća i potrebna, naprotiv, ali ako ta nauka ozbiljno želi biti ono za šta se predstavlja, ona se mora osloboditi izričitog normativizma koji je kao nauku kompromituje, jer je neminovno dovodi u blizinu vlasti, budući da je i sam izraz želje za vlašću, a ne za istinom kojoj nauka po definiciji teži.

²⁹ Marinković, J/1983; str.15

³⁰ Despot, B/1991. Sociološko istraživanje mladih i problema obrazovanja, fakultet prirodnih znanosti, matematike i obrazovanja, Sveučilište Split

³¹ Pedagogija, Pero Šimleša, Pedagoško književni zbor, Zagreb 1973, str. 21

Upravo je zadatak filozofije, posebno kao filozofije vaspitanja i etike kao naučne discipline, da promišljajući suštinu vaspitanja kritički osvjetli mogućnosti i pokuša je njegove instrumentalizacije kako bi se, nasuprot tome, omogućio stvaran i realan pristup vaspitno-obrazovnom radu. Ukoliko je obrazovanje i vaspitanje namjerno i svrsishodno djelovanje, a čini se da jeste, onda ono sigurno u sebi ima elemente planiranja, ali ono nikada, i to je veoma bitno, ne može biti do kraja isplanirana djelatnost. Ne može to biti zato, jer je stvaralački čin nemoguće potpuno isplanirati, a istinsko se vaspitanje dešava upravo kao vaspitno stvaralaštvo (za razliku od vaspitne manipulacije)³².

Korupcija i obrazovni sistem

Kada se govori o problemima u obrazovnom sistemu u BiH, ali i kad je cijeli region jugoistoka Evrope u pitanju, poseban naglasak stavlja se na korupciju, u svim njezinim pojavnim oblicima. Ovu činjenicu je veoma važno istaći, pogotovo imajući u vidu nedavne sukobe i ratna razaranja koja su pogodila ova područja i prouzrokovala mnogostruku štetu. Ovo je potrebno naglasiti i zbog integracionih procesa i težnji svih zemalja regiona da postanu punopravne članice Evropske Unije. Obrazovni sistem bi trebao da bude jedan od prioriteta i instrumenata integracionog procesa, kako između pojedinih zemalja regiona, tako i u odnosima sa Evropskom Unijom.

Prisutnost korupcije u obrazovnom sektoru, većinom se veže za probleme u funkcionisanju i reformi srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja. Prisutnost korupcije u osnovnoškolskim ustanovama znatno je manja, odnosno, ispravnije je reći da za korupciju u osnovnoškolskom obrazovanju jedino ima nešto manje mogućnosti. Iz dosadašnje prakse TI BiH-ovog projekta „Centra za pružanje pravne pomoći u borbi protiv korupcije“ korupcija u osnovnoškolskom obrazovanju veže se isključivo za nepotizam pri zapošljavanju i javne nabavke za potrebe osnovnoškolskih ustanova. Iako ovi problemi negativno utiču na razvoj nastavnog procesa, kao i na opšte uslove školovanja, oni još nisu dosegli alarmantno stanje, kako je to slučaj npr. kod srednjoškolskog, a pogotovo visokoškolskog obrazovanja.

Korupcija na nivoima srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja, prema TI BiH-ovim podacima istraživanja percepcije korupcije građana u BiH iz 2002.g. široko je rasprostranjena. Čak 89,3% ispitanika smatra da u tim ustanovama postoji bar jedan od oblika korupcije, bilo da se radi o manjem ili o većem intenzitetu iste. Administrativna korupcija obuhvata npr. neispunjavanje dužnosti i obaveza od strane javnih činovnika, koji na uštrb svoje profesije pokušavaju pribaviti privatnu korist i time nanose neprocjenjivu štetu ustanovi u kojoj su zaposleni, ali i društvu u cjelini, pogotovo kada je obrazovni sistem u pitanju.

³² „K filozofiji odgoja“, Milan Polić, Zagreb 1993, „Znamen“ Institut za pedagoška istraživanja

Društvo čije su tekovine poljuljane korupcijom i kriminalom nema perspektivu u porodici demokratskih društava. Država koja zatvara oči ili ih drži poluotvorene kada je korupcija u pitanju, nema budućnost u društvu naprednih zemalja. Opravdanja (razlozi za korupciju) se mogu tražiti u lošoj ekonomskoj situaciji u državi, lošim ili nedovoljnim primanjima prosvjetnog kadra, nezainteresovanosti države da rješava probleme u obrazovanju i slično. Ipak realni pokazatelji, prema brojnim istraživanjima koje je uradio TI BiH, su sljedeći: prema istraživanjima obavljenim u 2002. g., najveći broj građana smatra da je korupcija prisutna u školstvu i to (najvišim postotkom) u mjeri koja se definiše kao „osrednja“³³. Šta bi to moglo značiti? Da nije svaki profesor ili nastavnik korumpiran, ali ih je više od trećine korumpirana. Za najtežu ocjenu da korupcije u školstvu ima „mnogo“ i „veoma mnogo“ odlučuje se 24.7% ispitanika³⁴.

Ipak, rezultati iz 2002.g. pokazuju da je korupcija znatno manje zastupljena u obrazovanju nego u ostalim javnim sektorima. Razloge za korupciju građani pokušavaju definisati na različite načine, a najviše ih se odlučuje da je glavni razlog loša ekonomska situacija i poljuljane moralne vrijednosti. *Društvo koje se još uvijek nalazi u post-ratnom i tranzicijskom periodu, lošu ekonomsku situaciju može s pravom očekivati, ali šta uraditi po pitanju moralnih vrijednosti?*

Prema istraživanju percepcije korupcije koje je obavljeno 2004.g., situacija se djelimično promijenila, ali samo u visini postotaka odgovora, i to onih koji smatraju da se rasprostranjenost korupcije može definisati kao „osrednja“, „mala“ ili „veoma mala“. Ipak, korupcija u obrazovanju ostaje pri začelju skale kao relativno manje korumpiran sektor. U istraživanju iz 2002.g. ispitanici su smatrali obrazovanje sektorom sa najmanjom raširenošću korupcije. Ona to ostaje i 2004.g., mada u nešto manjem postotku, sa tendencijom laganog pada, odnosno, opaža se trend porasta korupcije u obrazovanju *ili većoj osvještenosti građana o njenom postojanju*³⁵.

Istraživanje percepcije korupcije studenata (kvantitativno istraživanje)

Kao rezultat velikog broja prijavljenih slučajeva korupcije u oblasti visokog obrazovanja, i to kako od strane studenata tako i profesora, TI BiH je u mjesecu junu 2004.g. i januaru 2005.g. proveo istraživanja percepcije korupcije studenata na Univerzitetu u Banjaluci i Univerzitetu u Sarajevu. Rezultati ovih istraživanja prezentovani su na javnim raspravama i konferencijama za novinare u oba grada. Primjer da se predstavnici resornog Ministarstva prosvjete i kulture u Republici Srpskoj nisu pojavili na javnoj raspravi samo je pojačao utisak o djelimičnoj nezainteresovanosti Ministarstva da se uključi (suoči) sa krupnim problemima koji

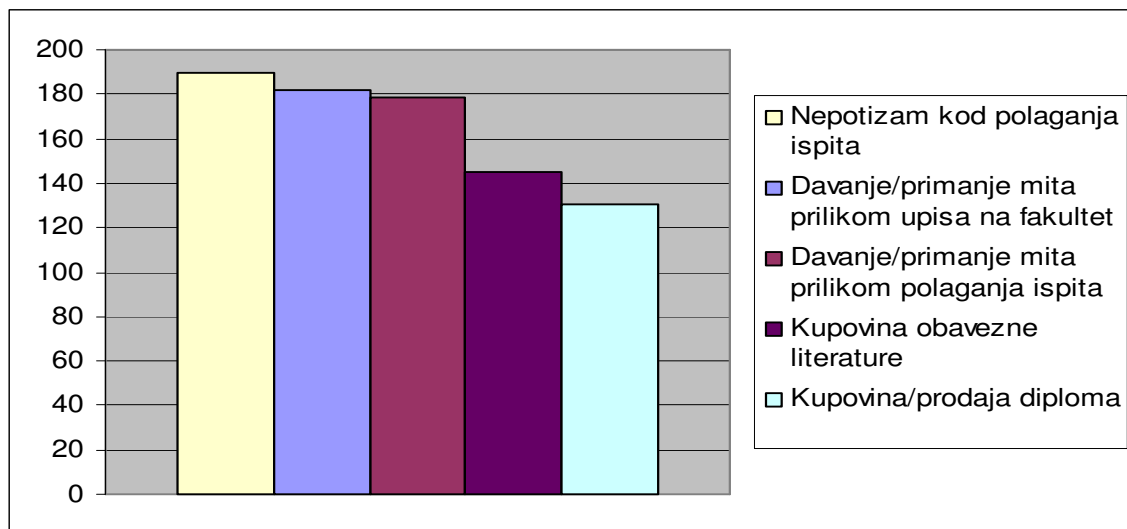
³³ TI BiH, „Studija percepcije korupcije“ 2002.godina

³⁴ TI BiH, „Studija percepcije korupcije“ 2002.godina

³⁵ TI BiH, „Studija percepcije korupcije“, 2004.godina

su još jednom isplivali kao rezultat istraživanja. Ipak, nešto kasnije organizovan je tematski sastanak sa Ministarstvom prosvjete, gdje je Ministarstvo načelno podržalo ono šta TI BiH radi na ovom polju, mada više deklarativno, nego suštinski. Ipak, potrebno je naglasiti da je i u samom Ministarstvu došlo do određenih organizacionih promjena, te da su mladi kadrovi dobili više prostora za odlučivanje i nove inicijative, ali još uvijek nedovoljno i bez velikog uticaja na suštinske promjene.

Istraživanje percepcije korupcije studenata koje je provedeno na banjalučkom i sarajevskom univerzitetu, imalo je za cilj da definiše oblike korupcije u određenim sferama funkcionisanja obrazovnog sistema na tim visokoškolskim ustanovama. Ispitanicima su postavljena ista pitanja, ponuđeni isti odgovori na ta pitanja, a rezultati se suštinski ne razlikuju. Ukratko rečeno: korupcija postoji u različitim modalitetima, na različitim nivoima, dotiče gotovo sve unutar sistema, odnosi se i na ispite i na literaturu i na diplome i upis, i često se primjenjuje stara narodna poslovice „para vrti gdje burgija neće“ u ovom slučaju, para vrti tamo gdje znanje i moral zakažu. Rezultati istraživanja su pokazali da se na te dvije visokoškolske ustanove, novcem može postići gotovo sve, pa tako i steći diploma.

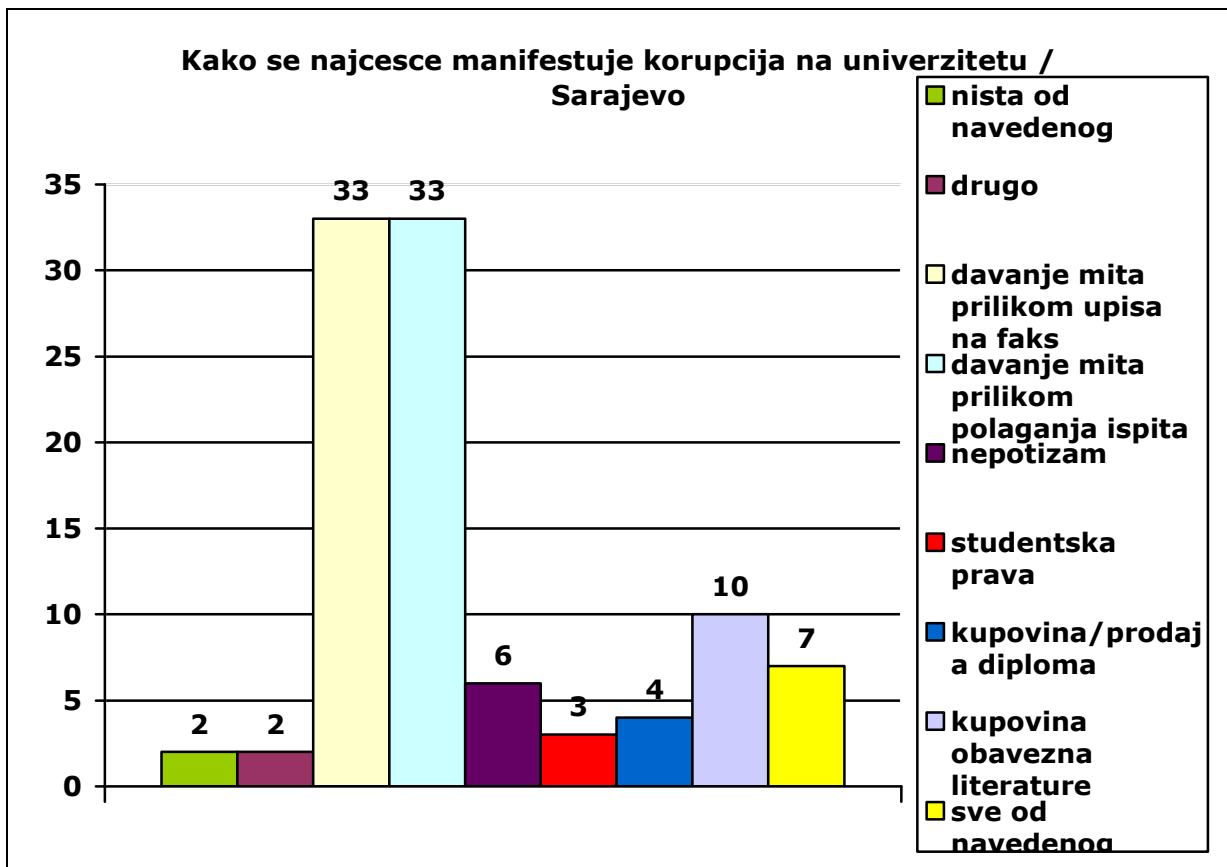

Kako se najčešće manifestuje korupcija na univerzitetu-prosječna ocjena – Banja Luka

Predloženi odgovori na ovo pitanje dio su nekih prijašnjih pokazatelja i nastali na bazi iskustva kroz rad u TI.

Rezultati koji su se dobili ovim istraživanjem pokazuju da se novac ili neka druga imovinska korist najčešće daje kod upisa na fakultet i kod polaganja ispita, a da rodbinske/prijateljske/i druge veze „pale“ i kod polaganja ispita, a velika je vjerovatnoća da imaju ulogu i kod prijema, odnosno kod upisa na fakultet. Najnižu prosječnu ocjenu dobila je kupovina, prodaja diploma. Treba li to smatrati utješnim? Još više poražava činjenica da su studenti „odustali“ od borbe za svoja

prava, jer ih se gotovo polovina izjašnjava (42.1% u Banjaluci i 43% u Sarajevu) da u slučaju da im se traži mito ne bi preduzeli ništa. Ta je činjenica itekako obeshrabrujuća, jer govori ne samo o tome da se studenti ne bore za svoja prava, nego s druge strane, nisu ni svjesni toga da time dijelom, ili u potpunosti degradiraju i svoje znanje. Odnosno, može se postaviti pitanje: šta ako se ovakav trend nastavi? Da li će ti fakulteti u budućnosti biti naučno i stručno priznati, i šta će suštinski značiti činjenica da je neko završio taj i taj fakultet na tom i tom univerzitetu? Koliko će taj podatak biti validan pri zapošljavanju? Koliko će međunarodna akademska zajednica priznati rad domaćih univerziteta, i šta će se desiti sa studentima? A uloženi trud, novac, da ne pominjemo istraživanja i naučne radove kojih ionako manjka. Kuda će sve to odvesti akademsku zajednicu i koliko će i kakvu štetu prouzrokovati, odnosno ko će snositi posljedice?

Kako se najčešće manifestuje korupcija na Univerzitetu - postotak- Sarajevo

Istraživanje provedeno na sarajevskim visokoškolskim ustanovama potvrdilo je rezultate istraživanja sa banjalučkih fakulteta ili ih je bar još jednom dokazalo u praksi. Korupcija se najviše manifestuje kada su u pitanju polaganja prijemnih ispita i redovnih ispita na fakultetima. Nepotizam se „poštuje“ mnogo manje nego na banjalučkom univerzitetu, a veliki je postotak odgovora koji uključuju sve oblike korupcije koji su navedeni kao mogući odgovori na ovo pitanje. I na

sarajevskim fakultetima je relativno mali postotak učešća korupcije pri kupovini/prodaji diploma.

Pokazatelji se mogu definisati kao jako loši, jer na pitanje o postojanju korupcije na fakultetima, samo **1,3%** ispitanika je reklo da ne postoji korupcija (Banja Luka) i **3%** (Sarajevo). Jedan mali dio neodlučnih ili prestrašenih studenata nije se izjasnio po tom pitanju, dok je u Banjaluci **93,6%** ispitanika odgovorilo da korupcija postoji, s tim da su odgovori bili iznijansirani, od onih koji su tvrdili da ona postoji u velikoj mjeri, do onih manje oštih procjena koje su govorile da korupcija postoji u manjoj mjeri.

Rezultati istraživanja na sarajevskim fakultetima su slični. Čak **91,8%** ispitanika izjašnjava se pozitivno o postojanju korupcije. Istraživanje koje je TI BiH proveo na visokoškolskim ustanovama u Banja Luci i Sarajevu, može se smatrati reprezentativnim za studentsku populaciju u ta dva grada. Na Univerzitetu u Banjaluci korišten je reprezentativan uzorak od 300, a na Univerzitetu Sarajevo 500 ispitanika. Pokazatelji su jasni, korupcija je postala sastavni dio funkcionisanja fakulteta, bar prema mišljenjima studenata kao eventualnih učesnika u korupciji. Ono što dodatno zabrinjava su visoki procenti ispitanika koji na slučajeve korupcije ne bi reagovali, odnosno ne bi preduzeli ništa. Uzroke letargičnog prešućivanja situacije i neobjašnjivog prihvatanja ove maligne pojave na fakultetima treba tražiti i među studentima i među profesorima, i pravilnim odnosom prema vaspitanju i obrazovanju – liječiti.

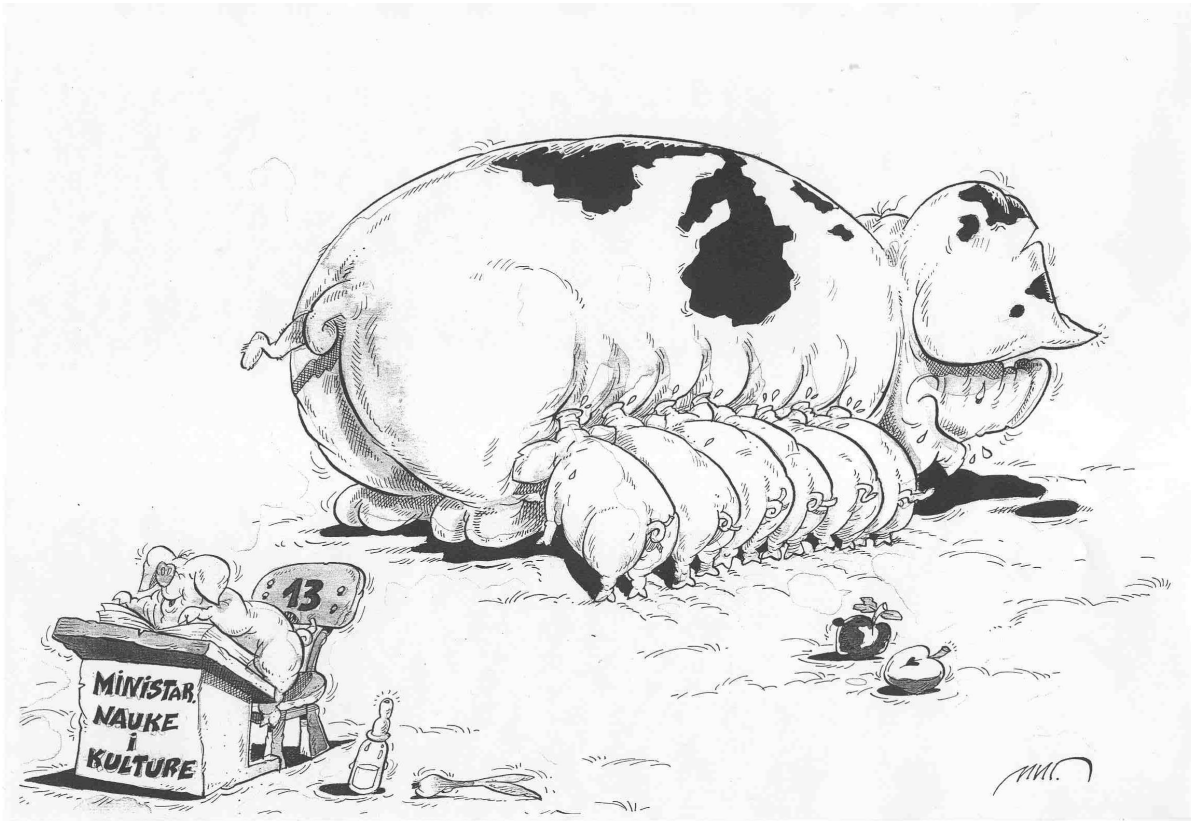
Nešto dublja analiza razgovora o korupciji, ukazuje na neke dodatne izvore nezadovoljavajućeg statusa. Riječ je, o blaže rečeno, nerazvijenoj svijesti o sopstvenim pravima i mogućnostima (nepoznavanje zakona koji bi pomogao u lakšem dolaženju do cilja, i u velikoj mjeri, nepoznavanje osnovnih prava građana), ili nešto oštrije, o interiorizovanom osjećanju niže vrijednosti iz koga prirodno slijedi prihvatanje i pomirenje sa stanjem kakvo jeste.

Činjenica ostaje da se pri prvim reakcijama na pitanja o korupciji i gdje ju najčešće susrećete, veliki broj ispitanika izjašnjava pored ostalog i za korupciju u obrazovanju. Zbog toga se ova studija treba baviti ne samo korupcijom u obrazovanju i oblicima u kojima se ona pojavljuje u toj sferi društva, već treba pronaći modele kako da se građani, a u ovom slučaju prvenstveno mladi ljudi, obrazuju u pravcu borbe protiv korupcije, razvijanja svijesti o postojanju korupcije, njenim efektima i vidovima borbe protiv korupcije.

Koliko je unutrašnji sistem samovrednovanja i samopoštovanja uslovljen kolektivnim iskustvom, tradicionalnim shvatanjima i normama, ili se javlja kao odbrambeni mehanizam pred preprekama koje se čine nesavladivim – teško je izmjeriti.

U tu svrhu 29.09.2005. u Banja Luci, organizovano je i kvalitativno istraživanje ovog problema i organizovana tematska fokus grupa sa predstavnicima resornog ministarstva, udruženja naučno-nastavnih radnika, profesorima i predstavnicima Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OSCE).

Miro Gluhović

ANALIZA FOKUS GRUPE

Fokus grupa je organizovana od strane zaposlenih TI BiH-a³⁶.

I TEMA

PRAKSA PODMIĆIVANJA I DRUGI OBLICI KORUPCIJE U OBRAZOVNOM SEKTORU I NJEGOVOM FUNKCIONISANJU

³⁶ Spisak učesnika fokus grupe, kao i samu metodologiju ovog kvalitativnog istraživanja možete pronaći u Anex-u I ove publikacije

Svaki od učesnika u fokus grupi imao je tabelu sa navedenim područjima u kojima se korupcija pojavljuje, može se pojaviti, postoji i sl. Na osnovu svojih vlastitih saznanja, mišljenja i iskustava ispitanici su trebali ocijeniti nivo prisutnosti korupcije u svakom od navedenih područja.

<i>Klijentelizam, nepotizam, kronizam</i>	4.5
<i>Zapošljavanje</i>	3.5
<i>Nastavni proces</i>	2.5
<i>Usavršavanje/napredovanje</i>	2.7
<i>Naučno-istraživački rad</i>	3.3
<i>Testiranje/ocjenjivanje</i>	2.3
<i>Upis na fakultet/srednju školu</i>	3.1
<i>Obavezna literatura</i>	2.2
<i>Diplome/potvrde znanja</i>	2.3
<i>Sukob interesa</i>	3.5
<i>Menadžment strukture</i>	3.7
<i>Međunarodna suradnja</i>	2.5
<i>Saradnja sa drugim institucijama</i>	2.3
<i>Javne nabavke</i>	4
<i>Fiskalni sistem</i>	3.1
<i>Pristup informacijama</i>	3.5
<i>Transparentnost</i>	3.5
<i>Inspekcija/nadzor/kontrola</i>	3.8

Prije nego se pažnja usmjeri na analizu rezultata, treba napomenuti da su rezultati u tabeli predstavljeni kao zbirni odgovori svih učesnika, te da je raspon ocjena koje su ispitanicima bile na raspolaganju od 0 do 5, gdje brojevi imaju sljedeće vrijednosti, što je ispitanicima bilo i predočeno:

- 0 - nema problema uopšte,
- 1 - problem postoji djelimično,
- 2 - problem postoji, ali nije dominantan,
- 3 - problem postoji i dominantan je,
- 4 - problem je veoma izražen,
- 5 - problem je alarmantan.

Prva reakcija na tabelu koja im je predočena bila je da je prva stavka/red u tabeli sve ono što korupcija između ostaloga i jeste, tako da su se ispitanici složili sa zajedničkom ocjenom da je tu korupcija najizraženija, jer njeni različiti oblici koji su navedeni u toj stavci, prisutni su u svakoj pori našeg života i predstavljaju maligno tkivo koje onemogućava normalno funkcionisanje društva, najprije na primarnom nivou, a zatim i u svim drugim sferama postojanja društva.

Kako je naglasila jedan od učesnika fokus grupe, citiramo: »Zbog korupcije visoko školstvo ne generiše kadar, već kvazikadar, zbog čega mi nemamo elitu, već samo kvazielitu. Na vrhu naše obrazovne piramide je decenijama "kadar" potekao iz ŠUP-a (škola učenika u privredi), zato tako i prolazimo“.

Pri iznošenju stavova o korupciji u navedenim sferama, učesnici ove fokus grupe složili su se, gotovo jednoglasno, da je najveći problem našeg društva to što su različiti oblici korupcije počeli da žive kao samostalan organizam, nametnik u društvu. Navedeni klijentelizam, nepotizam i kronizam, gotovo je nemoguće zaobići i izbjeći u svakodnevnom funkcionisanju društva, na svim nivoima. Učesnici su prepoznali korupciju koja je u velikoj mjeri prisutna u javnim nabavkama za potrebe školstva, s tim da su mnogi od njih i bili svjedoci korupcije u nekim situacijama, pri odlučivanju o izboru npr. izvođača određenih radova, ali je kako kažu "lobiranje" bilo previše jako i nisu se mogli suprostaviti očiglednoj korumpiranosti. Brojni su problemi, pored ovih koji su najviše ocijenjeni, sa kojima se obrazovanje susreće. Iako su ocjenama korupciju najviše prepoznali u domenu javnih nabavki i radu različitih nadzornih organa, ipak su, shodno svojim profesionalnim opredjeljenjima i emotivnoj povezanosti, korupciju prepoznali i u sferama koje se odnose na sam obrazovni proces i funkcionisanje obrazovnog sistema, prvenstveno na menadžmentu školskih, fakultetskih i univerzitetskih ustanova, koji funkcionišu po pravilima poznatim nekolicini, bez dovoljno jasnih procedura i bez racionalnih i funkcionalnih instrumenata.

Naravno da je korupcija prepoznata i u ostatku obrazovnog sistema, ne samo u menadžmentu, ali je tu prepoznato i rješenje. Borba za suzbijanje korupcije treba da počne upravo sa kompletnom reformom obrazovnog sistema i to tako da se mladi ljudi počnu pravilno obrazovati i vaspitati, jer obrazovni sistem ne podrazumijeva samo obrazovanje i prosvjećivanje, već i stvaranje mladih, svjesnih ljudi, odnosno kroz vaspitanje stvaranje zdravih ličnosti, koje predstavljaju naslijeđe i budućnost jednog naroda, nacije ili države. Iako je to dugoročan proces, što se prije počne sa njim prije će se i stvari početi mijenjati.

Dalja rješenja ovih problema pronalaze se u širokom spektru akcija koje bi imale za zadatak mijenjanje svijesti građana. Borba za suzbijanje korupcije svakako treba da počne upravo u obrazovnom sistemu, kako bi se obrazovale visoko moralne ličnosti koje bi kasnije mogle biti efikasan instrument za borbu protiv korupcije. Kao rješenje vide se i građani koji bi svojom pravilnom informisanošću i poznavanjem pravnih regulativa mogli povisiti svoj glas protiv korupcije. Iako se svi ovi prijedlozi mogu učiniti opštim, i već poznatim, ipak mogu poslužiti kao polazište za konkretne akcije kao npr. *osnivanje eksternih kontrola nezavisnog nivoa, nove metode ispitivanja i vrednovanja, višočlane komisije i sl.* Ipak, preovladava utisak da "ništa nije moguće promijeniti ili je jako teško promijeniti", što se ponekad veoma približava stavu da je svaki oblik borbe za suzbijanje korupcije unaprijed

osuđen - ili na akcije koje su dugotrajne i s vremenom donose tek male rezultate ili na kompletnu promjenu menadžmenta na svim nivoima, što im se čini gotovo neizvodivim. Ono što se mogu uočiti kao osnovni problemi, i što su učesnici fokus grupe naglasili kroz diskusiju jeste:

- ✓ često pominjanje funkcionera koji su nekoliko mandata na istom mjestu i ne čine gotovo ništa u pravcu pozitivnih promjena;
- ✓ pominjanje profesora i naučno nastavnog osoblja koje samo na papiru radi na univerzitetu, a ustvari su se posvetili karijeri u svojim političkim strankama, a obrazovanje koriste samo za ostvarenje ličnih ciljeva;
- ✓ zatim pominjanje revizorskog izvještaja o radu nadležnog Ministarstva za 2004.g. koje nije ispoštovalo preporuke glavne službe revizije javnog sektora iz prethodnog perioda niti je donijelo plan i program za otklanjanje tih nepravilnosti:
 - nije obezbijedilo efikasno funkcionisanje računovodstvenog sistema;
 - nema pravilnog popisa sredstava, izvora, obaveza i potraživanja, niti instrumenata interne kontrole;
 - Ministarstvo nije provodilo nabavke u skladu sa zakonom (nabavke su se usitnjavale kako bi se izbjeglo javno nadmetanje);
 - planiranje budžeta nije zasnovano na planiranim programskim zadacima;
 - nabavka stalnih sredstava nije evidentirana preko računa;
 - ulaganja se vrše u objekte bez prethodno utvrđenog vlasničkog statusa tih objekata;
 - nema evidencije imovine stečene zajedničkim ulaganjima sa opštinama i sredstvima primljenim iz donacija i kredita;
 - nije uspostavljena kontrola nad radom drugih institucija koje se nalaze u sastavu Ministarstva (Zavoda za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, Republičkog pedagoškog zavoda, arhiva, Republičkog sekretarijata za sport i omladinu i Republičkog sekretarijata za vjere);
 - ugovore u ime ministra potpisivala su lica koja nisu za to ovlaštena, itd.

Sve ovo govori o jednom veoma konfuznom stanju, koje zahtijeva nove pristupe, strategije i akcije. Podrška u ovim promjenama se očekuje i od nevladinih organizacija - iako su mišljenja i tu podijeljena - dok jedni misle da one mogu biti od pomoći, neki smatraju da je njihovo angažovanje po pravilu vođeno ličnim interesima ljudi koji u njima rade ili rade u pogrešnom pravcu, bar je dosadašnja praksa tako pokazala. Povjerenje u državu gotovo da ne postoji - bar ne od strane ispitanika koji ne rade u vladinim institucijama, i očekuje se osnivanje nezavisnih komisija koje bi se brinule za transparentnost u radu na svim navedenim nivoima. Naglasak je stavljen na komisije koje odlučuju o zapošljavanju novih radnika ili na usavšavanju postojećih zaposlenih. Uočeno je da je zbog neadekvatnih regulativa, procedura i netransparentnosti rada tih

komisija onemogućeno zapošljavanje, pogotovo mladih ljudi, jer je stručnost postala manje bitna, a važnija su poznanstva, rodbinske veze i sl. Takav sistem kao posljedicu ima pesimizam kod mladih stručnjaka i "odliv mozgova" u druge zemlje ili rad na poslovima koji nisu adekvatni znanju koje ti isti mladi ljudi posjeduju. Postavljeno je pitanje ko nadgleda rad tih komisija i da li se iste pridržavaju postojećih kriterijuma pri reviziji rada starih kadrova i odabiru novih kandidata. Sljedeći od problema, navedenih kao važniji i u kojima je korupcija zastupljena u većem obimu kada je obrazovanje u pitanju, jeste i nepostojanje transparentnih postupaka javnih nabavki tamo gdje bi trebalo da on postoji. Konkursi se ne raspisuju, što predstavlja svjesno onemogućavanje jednih, a isto tako svjesno, omogućavanje napretka drugih, izabranih, pretpostavlja se, prema "pravilima" nepotizma i klijentelizma. Još jedan nalaz koji ne ohrabruje je upravo taj da ne postoji povjerenje (ili je veoma nizak stepen povjerenja) u institucije (vlade i njezine izvršne resurse) i organizacije kao potencijalne nosioce pozitivnih pomaka i oslonaca pojedincu u rješavanju ovih problema. Skoro svi učesnici su pokazali priličan pesimizam u vezi sa pomakom u rješavanju navedenih problema, smatrajući da su sve ove stvari međusobno povezane i da se jedna ne može riješiti bez druge (*začarani krug*). Tek su sporadični pozitivni primjeri relativno pravilnog funkcioniranja sistema (primjer zapošljavanja na osnovu kriterijuma i najviših ocjena na testu) ili pozitivni pomaci koji bi doveli do poboljšanja situacije u obrazovanju (novi Zakon o univerzitetu u Republici Srpskoj kojeg je tek potrebno implementirati). Ipak, izvjestan pomak izgleda im realno i moguće, makar zato što "korak smo do dna i kad ga dotaknemo možemo samo naprijed".

Zaključci:

- Kronizam, nepotizam, klijentelizam su sve ono što korupcija između ostaloga jeste, tako da su se ispitanici složili sa zajedničkom ocjenom da se korupcija najviše izražava upravo kroz ove oblike, jer su u takvom obliku prisutni u svakoj pori našeg života i predstavljaju maligno tkivo koje onemogućava funkcionisanje društva, najprije na primarnom nivou, a zatim u svim sferama postojanja društva;
- Korupciju su prepoznali u sferama koje se odnose na obrazovanje i funkcionisanje obrazovnog sistema, prvenstveno na menadžmente školskih, fakultetskih i univerzitetskih ustanova, koji funkcionišu po nedovoljno transparentnim pravilima;
- Korupcija prepoznata i u ostalim vidovima funkcionisanja sistema, ali je tu prepoznato i *rješenje*;

- Borba za suzbijanje korupcije treba da počne upravo sa kompletnom reformom obrazovnog sistema;
- Obrazovanje i vaspitanje treba da podrazumijeva stvaranje mladih savjesnih ljudi, stvaranje zdravih ličnosti, koji treba da predstavljaju naslijeđe i budućnost jednog naroda, nacije ili države.

II TEMA

PROMJENE KOJE SU USLIJEDILE, I DA LI SU USLIJEDILE, NA NAVEDENIM PODRUČJIMA U ODNOSU NA RANIJI PERIOD, PRIJE RATIFIKOVANJA BOLONJSKE DEKLARACIJE I PRIJE NAJAVLJENE ŠIRE REFORME OBRAZOVNOG SISTEMA

I u ovom slučaju učesnicima su podijeljene tabele istog sadržaja kao i u tabeli iz prethodne teme I. Sistem ocjenjivanja bio je isti, s tim da su sada ocjene nosile obrnuta vrijednosna značenja, jer se ocjenjivao nivo promjena koje su se desile, ako su se desile, na različitim nivoima funkcionisanja obrazovnog sistema.

<i>Klijentelizam, nepotizam, kronizam</i>	1.2
<i>Zapošljavanje</i>	1.3
<i>Nastavni proces</i>	1.5
<i>Usavršavanje/napredovanje</i>	1.3
<i>Naučno-istraživački rad</i>	1.3
<i>Testiranje/ocjenjivanje</i>	1.5
<i>Upis na fakultet/srednju školu</i>	1.5
<i>Obavezna literatura</i>	2
<i>Diplome/potvrde znanja</i>	1.7
<i>Sukob interesa</i>	1.8
<i>Menadžment strukture</i>	1.5
<i>Međunarodna suradnja</i>	2
<i>Saradnja sa drugim institucijama</i>	1.8
<i>Javne nabavke</i>	1.6
<i>Fiskalni sistem</i>	1.7
<i>Transparentnost</i>	1.6
<i>Inspekcija/nadzor/kontrola</i>	1.6

- 0 – daleko gore stanje,
 1 – gore stanje,
 2 – nepromijenjeno stanje,
 3 – bolje stanje,
 4 – uočljiva promjena,
 5 – mnogo bolje stanje.

Prva reakcija ispitanika bila je vrlo negativna, jer se činilo da ne vjeruju da su se promjene desile bilo gdje i u bilo kojem domenu pomenutih područja. Uočljiv je i veliki broj »0« koje su ispitanici mahom pridruživali svim područjima. Nešto više ocjene davane su promjenama koje su se desile u vidu saradnje sa međunarodnim organizacijama i drugim institucijama, iako je i tu situacija ocijenjena kao gotovo nepromijenjena.

Generalno gledajući, ili bar sudeći prema ovim ocjenama, učesnici u ovoj grupnoj diskusiji nemaju pozitivna iskustva o situaciji u kojoj su ove sfere društva bile prije ratifikovanja Bolonjske deklaracije i dvije godine nakon toga, odnosno perioda kada je najavljena šira reforma obrazovnog sistema od strane vladinih institucija. Ocjene kojima su ocjenjivali nivo promjena kreće se, svojim rasponom, od „daleko gore stanje“ nego što je bilo do „nepromijenjeno stanje“. Veliki broj domena funkcionisanja obrazovnog sistema okarakterisan je sa „gorim stanjem“ nego prije dvije godine, dok je jedan dio ocijenjen sa dvojkom koja predstavlja „nepromijenjeno stanje“.

Važno je napomenuti da su svi komentari ispitanika spontano proizašli, dakle bez ikakvog ograničenja i usmjeravanja. Početni odnos prema ovoj temi, koji se bazirao na djelimičnom otporu prema testiranom konceptu, pokazao je da je ponašanje ispitanika autentično, a podaci logični i uklopivi u istraživačke nalaze.

Struktura pitanja koja je predstavljena u temi II, pokazuje samo grupisanje i kategorizaciju, radi lakšeg praćenja i boljeg razumevanja autentičnih sadržaja i potreba učesnika ove grupe. Osnovni problem u razgovoru o ovoj temi jeste što su se ispitanici već prije početka ozbiljnije diskusije izjasnili da „od Bolonjske deklaracije nema ni B...“ stav je jednog od ispitanika koji je bio opšte prihvaćen.

Osnovni problem je taj da čak i oni koji bi trebali učestvovati u implementaciji Bolonjske deklaracije nisu u potpunosti upoznati sa detaljima i smjernicama koje ona nosi sa sobom. Slaganje je primjetno na nivou prihvatanja smjernica uz obrazloženje da „ako hoćemo u Evropu, moramo usvojiti evropske kriterijume“, a prije svega se mora postati svjestan da li ih se može zadovoljiti ili ne, na koji način i u kom vremenskom periodu. Kritički odnos prema ovom problemu prisutan je i u ocjeni da je kompletan menadžment obrazovnog sistema krenuo u „suprotnom pravcu“, odnosno da su i radnici u obrazovanju, zajedno sa studentima i cijelom akademskom zajednicom krivi, jer su inertni i ne vrše pritisak na vlast putem npr. nevladinog sektora ili legitimnih tijela, koja bi se trebala baviti reformom obrazovnog sistema i implementacijom Bolonjske deklaracije. S odobravanjem je prihvaćeno postojanje novog Zakona o univerzitetu u Republici Srpskoj koji u svojim smjernicama sadrži gotovo 90% onoga što Bolonjska deklaracija traži, s tim da je primijećen pesimizam kada se govori o njegovoj implementaciji, odnosno pravovremenom i cjelovitom sprovođenju. Negativne emocije u ovom dijelu

razgovora primijećene su opet u napomeni da neobrazovanost i nepismenost građanstva koči razvoj države i društva!?! Negativnu konotaciju je poprimio razgovor o saradnji nadležnog Ministarstva sa profesorima i nastavnicima, o neostvarenim kontaktima i stvarnim problemima u prosvjeti. Podatak da postoje Agencije za upravu i Odbor za žalbe izazvao je nevjericu, jer pojedinci nisu bili upućeni u postojanje istih. Sumirajući komentare i navode učesnika ispitivanja, možemo konstatovati da u percepciji promjena u određenim segmentima obrazovanja, do stvarnih promjena nije ni došlo, a da je postojeća situacija lošija u svim segmentima nego prije, ali da je bolja nego buduća, jer ima „još jedan korak do dna“. Uprkos negativnom tonu koji se provlačio tokom čitavog razgovora o promjenama koje se, ipak, nisu dogodile u područjima navedenim u tabeli, učesnici su se složili da postoje neke naznake da bi se stvari mogle pokrenuti na bolje:

- *Napredak postoji ako postoje Agencije i Odbori za žalbe,*
- *Novi zakon će se uskoro objaviti i početak će se implementacijom,*
- *Pozitivna promjena je i rad pojedinih NGO,*
- *Vidljivo bolja saradnja sa međunarodnim institucijama,*
- *Za promjene, ako postoje, zaslužne su institucije koje su učestvovala u potpisivanju Bolonjske deklaracije,*
- *Neka stepen znanja bude mjerilo za budući period.*

Zaključci:

- Sudeći prema ocjenama, učesnici u ovoj grupnoj diskusiji nemaju pozitivna iskustva o situaciji u kojoj su ove sfere društva bile prije ratifikovanja Bolonjske deklaracije i dvije godine nakon tog perioda,
- Ispitanici se u samom startu rasprave složili da „od Bolonjske deklaracije nema ni B...“
- Kritički odnos prema ovom problemu prisutan je i u ocjeni da je kompletan menadžment obrazovnog sistema krenuo u „pogrešnom pravcu“ odnosno da su i radnici u obrazovanju, zajedno sa studentima i akademskom zajednicom krivi, jer su inertni i ne vrše pritisak na vlast putem npr. nevladinog sektora ili legitimnih tijela koja bi se trebala baviti implementacijom reforme obrazovnog sistema i primjenom Bolonjske deklaracije.

III TEMA

SE ODNOSI NA MOGUĆE NEGATIVNE POSLJEDICE PRIMJENE I PROVOĐENJA (NEPROVOĐENJA) MJERA PO POJEDINIM TEMAMA - ODNOSNO, ŠTA UZROKUJE KORUPCIJA NA ODREĐENIM PODRUČJIMA

I u ovom slučaju ispitanicima je ponuđena tabela sa odgovorima koji sadrže moguće posljedice korupcije izvučene iz teza datih u prethodne dvije tabele, a ispitanici su imali zadatak da ocjenama od 0 do 5 ocijene moguće posljedice korupcije.

<i>Kontrola obrazovnog sistema od strane političkih partija</i>	3.6
<i>Pad kvaliteta nastavno – naučnog osoblja</i>	3.6
<i>Đacima i studentima uskraćena znanja i vještine</i>	4.1
<i>Nemogućnost profesionalnog usavršavanja i napredovanja</i>	4.1
<i>Nepostojanje naučno istraživačkih radova kao osnove za razvoj</i>	4
<i>Proizvođenje manje stručnih i obrazovanih kadrova</i>	3.8
<i>Otežano usvajanje znanja i razočarenje đaka i studenata</i>	3.5
<i>Neosnovano bogaćenje pojedinaca, kopiranje, zloupotreba autorskih prava i jednostranost</i>	4.3
<i>Neškolorani, neobučeni i neadekvatni kadrovi</i>	4
<i>Nekvalitetno rukovođenje i obavljanje rukovodećih funkcija</i>	4.3
<i>Nesklad, samovolja u rukovođenju i urušavanje strukture</i>	4.3
<i>Izolacija</i>	4
<i>Neorganizovano nastupanje i nepostojanje zajedničkih interesa</i>	4.3
<i>Neadekvatno trošenje budžetskih sredstava</i>	4
<i>Stvaranje imaginarne slike uspješnosti</i>	4.1
<i>Sprečavanje pravilnog/realnog razvoja obrazovnog sistema</i>	3.7
<i>Nesprovođenje zakona, procedura, nekažnjavanje zloupotreba i sistematsko okradanje države</i>	4.2

- 0 – nema problema uopšte,
- 1 – problem postoji djelimično,
- 2 – problem postoji ali nije dominantan,
- 3 – problem postoji i dominantan je,
- 4 – problem je veoma izražen,
- 5 – problem je alarmantan.

Problemi postoje i veoma su izraženi, ocjena je svih učesnika u ovoj grupnoj raspravi. "Zahvaljujući" tradiciji i komunističkom naslijeđu, nepisanim pravilima i naslijeđu naših roditelja, korupcija se ustoličila u svim domenama i saživjela kao normalan dio funkcionisanja obrazovnog sistema. Iako osnovne uzročnike ovakvog načina funkcionisanja, naši sagovornici vide, djelimično upravo u nekim tekovinama tradicije i bivšeg režima, oni ih prepoznaju i u nepoštovanju zakona i korupciji koja postoji svud okolo - i shvaćeno u najširem smislu, krivicu za ovakvo stanje i neodgovornost snose menadžmenti univerziteta i najviši nosioci vlasti i svi oni koji su poslednjih decenija mogli uticati da se stanje promijeni, ali nisu to činili.

Prema mišljenju učesnika, početak borbe protiv korupcije i kriminala u najširem smislu još nije ni počeo (ili su počeci borbe u zametku), a kriminal u najširem smislu je u neprekidnom porastu. Najveći broj ocjena koje su učesnici dali problemima iz tabele, opisuju situaciju u kojoj se nalazi visoko obrazovanje kao vrlo ozbiljnu. Zakoni se ne sprovode ili se sprovode isuviše sporo i inertno, neadekvatno i nekvalitetno se troši novac iz budžeta, odnosno, ne zna se gdje odlazi novac koji je namijenjen budžetskim korisnicima i to u toj mjeri da npr. obrazovni centri nemaju sredstava za kupovinu nekih od osnovnih nastavnih sredstava. I ovdje se krivica prepoznaje u liku svih učesnika u korupciji; odnosno kriv je onaj koji pokreće korupciju, koji ju prihvata, a posebna krivica se usmjerava na one koji zatvaraju oči pred brojnim slučajevima, prijavljenim i neprijavljenim.

Najintenzivniji problemi, ako se u odnos postave korupcija i obrazovanje, primjećuju se u domenu menadžmenta i to u odnosu na samovolju, nesklad i nefunkcionisanje (pravilno) rukovodećih kadrova, nepostojanje zajedničkih interesa i neorganizovanost, što je i pomenuto u odnosu između viših i nižih obrazovnih institucija koje djeluju kao samostalni organizmi, a ne u simbiozi, kako bi to trebalo biti. Problem je prepoznat u samom nastavnom procesu i kako je to jedan sagovornik opisao, citiramo: "*kako da moj učenik/student misli o sticanju i usvajanju znanja, ako on razmišlja o mojim moralnim vrijednostima i mogućnostima za mito.*" Uočena su i brojna individualna ogorčenja koja se odnose na nemogućnost usavršavanja u akademskom smislu (*uvijek neki „rođak“, „kum“, „dijete kolege/koleginice iz naše stranke“ ili „mali/mala od tatinog/maminog prijatelja“ ode u inostranstvo na usavršavanje...*) i nepostojanje naučnih radova koji bi bili osnova i preporuka za dalji razvoj.

Neke od glavnih preporuka ovog dijela istraživanja možemo svesti na nekoliko teza:

- Nesigurnost, ranjivost, osjećaj da se za obrazovanje važne odluke donose "negdje drugdje", svakako bi se mogle u velikoj mjeri smanjiti adekvatnijom komunikacijom između ministarstava, uprava fakulteta, tj. univerziteta, te profesora i studenata;

- Veoma je važno i ko će „govoriti“ u ime obrazovnog sektora, u komunikaciji sa medijima. Neophodno je posvetiti više pažnje organizovanju i profesionalizaciji odjela za odnose sa javnošću u obrazovnim institucijama;
- Promjena rukovodećih struktura dovela bi do boljeg funkcionisanja obrazovnog sistema i veće transparentnosti u radu;
- Neophodno je ozbiljno organizovati institucije koje bi se bavile izborom novih kadrova, mogućnostima napredovanja i kontrolom kvaliteta, u smislu praćenja napretka i podrške izradi naučnih radova;
- Uvesti nezavisne, eksterne kontrole na više nivoa koje bi onemogućile korupciju u samo začetku;
- Potrebno je učiti mlade ljude da postanu prije svega, moralni i savjesni pojedinci, što i jeste osnovni cilj obrazovanja kao nauke;
- Osim ratifikovanja raznih deklaracija i zakona, potrebno je implementirati te zakone i deklaracije, u smislu...*“početi sa radionicama ili seminarima koji bi upoznali direktne (i indirektne) korisnike sa tim promjenama, osnovati komisije, agencije i službe koje bi se bavile sprovođenjem i na kraju i ocjenom sprovođenja tih dekreta..”*
- Prije svega obratiti veću pažnju na obrazovanje što šire populacije stanovništva i raditi više na razvoju kritičkog mišljenja građana i civilnog društva uopšte.

Kroz čitav razgovor sa učesnicima primijećena je povišena osetljivost kada se govori o ovim i ovakvim temama. Iako takve reakcije ponekad aktiviraju neke od pozitivnih potencijala, često se desi da, isto tako, aktiviraju i nepoželjne asocijativne i emotivne odgovore, što je uočljivo i kod učesnika u ovom slučaju. Ovakve teme definitivno trebaju više vremena i više pažnje pogotovo kad se radi o tako osjetljivom i važnom pitanju kao što je obrazovanje i korupcija. Ipak jedan od glavnih zaključaka kompletne grupne sesije jeste da se *naglaš stavi na obrazovanje, ne samo mladih ljudi, nego i odraslih sa ciljem da i jedni i drugi postanu svjesni i savjesni učesnici pozitivnih i demokratskih promjena u civilnom društvu.* Sistem učenja i nastavnog procesa, ocjenjivanja, upisivanja na fakultete i u srednje škole treba da postane transparentniji i da se neki primjeri iz prakse zemalja, koje su u reformi obrazovnog sistema otišle *“dalje”* od BiH, dijelom primijeni kao model i u našem sistemu, naravno u skladu sa uočenim potrebama i realnim mogućnostima. Potrebno je da se pozitivni primjeri reforme iz prakse počnu primjenjivati i u našem obrazovnom sistemu, a ne samo da ostanu stvar sporadičnih inicijativa i *“mrtvo slovo na papiru”*. U toku pripreme ove publikacije objavljena je informacija da je u pripremi novi tekst Zakona o visokom obrazovanju u BiH. Za realizaciju tog procesa formirana je i radna grupa koja ima rok do 09. decembra tekuće godine da izradi prijedlog zakona, a parlament da ga usvoji. Da li će i ovaj proces proći nezapaženo, i da li je i ovo samo još jedna politička farsa kada je visoko obrazovanje u pitanju, ili će ipak novousvojeni Zakon o visokom obrazovanju

pružiti realne mogućnosti, odrediti prioritete i da li će ga pratiti transparentna i odgovorna implementacija, ostaje da se vidi u narednom periodu. O krovnom Zakonu o visokom obrazovanju govori se već godinama, međutim razne opstrukcije, sitni interesi i politička uslovljavanja dovela su do situacije da njegovo usvajanje uveliko kasni, čime su najviše pogođeni upravo profesori, studenti i naučni radnici.

Nebojša Peulić

Da li će reforma obrazovanja donijeti promjene i da li će trend porasta korupcije u obrazovanju biti prekinut?

Imajući u vidu sve do sada istaknuto, može se razmišljati u sljedećem pravcu. Ako se konstatuje činjenica da zemlje koje najviše ulažu u obrazovanje imaju najmanji stepen korupcije, a ujedno i najveći životni standard, može se zaključiti da je upravo obrazovni sistem taj koji treba da donese promjene. *To su promjene ponašanja i stavova prema obrazovanju i kulturi, prema javnim ustanovama i institucijama, prema odgovornosti, tržištu, moralu, poslovnom ponašanju i solidarnosti društva. To su one promjene kojima se suzbija korupcija, jača odgovornost i povećava životni standard. To su promjene koje su neophodne, a da li se one i dešavaju? Da, one se neminovno dešavaju, ali za sada su loše usmjerene, vođene ad hoc, bez jasne vizije, strategije, cilja, vremena koje je potrebno za pojedinačne akcije, bez parametara*

koji će se ocjenjivati, bez jasnih instrumenata koji se koriste i bez stvarnog praćenja i evaluacije. Promjene u obrazovnom sistemu jedne zemlje spadaju u ozbiljnu, ako ne i najkompleksniju intervenciju u jednom društvenom i političkom sistemu. One se ne provode bez prethodne složene pripreme, bez temeljne analize postojećeg „stanja stvari“, bez dobro obezbijedene i racionalne finansijske podrške, bez socijalnog konsenzusa, bez valjane normativne podloge, bez realno postavljenih ciljeva obrazovanja, konačno, bez valjanih procjena efekata i različitih posljedica koje proizilaze iz ovih promjena. Te promjene treba da budu najznačajniji događaj u kulturnoj istoriji jedne nacije, jednog naroda ili društva u cjelini, koje suštinski mijenjaju njegov civilizacijski kod, njegov moralni i mentalni sklop, njegovu istinu i „pogled na svijet“, njegovu tradiciju i stvarnost. Te promjene ispoljavaju se u mnoštvu svojih komponenti i to antropološkoj, psihološkoj, ekonomskoj, političkoj, sociološkoj, kulturološkoj i ideološkoj, i zato se one ne preduzimaju olako, niti na brzinu, još manje iz pomodnih razloga ili političkih motiva, a pogotovo ne bez potrebne „stručne snage“ i podrške „subjektivnih faktora“³⁷. Koliko su ozbiljne promjene koje dolaze, više su ukazivali i ukazuju oni koji imaju manje razloga da strahuju, nego oni koji su u njih ušli kao „grlom u jagode“. Da ironija bude veća, na brojne opasnosti koje prate ove promjene u zemljama iz zone realnog socijalizma/komunizma ukazale su mnoge studije iz Zapadne Evrope i ugledni analitičari makroekonomskih i društvenih prilika. Primjera radi, poznati britanski filozof i socijalni teoretičar lord Ralf Darendorf je u svojoj studiji „Universities after Communism“ (univerziteti nakon komunizma) ozbiljno ukazao na probleme reforme u onom društvu koje nije upoznalo *takmičarski princip* u obrazovanju, koje nije stvorilo *intelektualnu elitu*, koje nije kultivisalo *liberalni duh* i koje je ogrizlo u monističkom „pogled na svijet“. Ovaj korpus problema, u nekoj prethodnoj fazi, odgovorni ne samo da nisu konstatovali, nisu se ni osvrnuli. Drugi primjer, jedna ekonomski snažna država EU, kakva je npr. Njemačka, pedantno je i dugotrajno pretresla svaki segment reforme univerzitetskog obrazovanja. Nijedno pitanje nije bilo potcijenjeno i nijedno ekonomski marginalizovano. Otuda ni reformskim iznenađenjima, kao ni oduševljenjima, nije bilo mjesta. Reforma je prošla, i još uvijek prolazi test argumentovane rasprave i ozbiljnog kritičkog diskursa. Njemačka Savezna Vlada nije se ustručavala da postavi brojna pitanja – od opravdanosti do očekivanih rezultata reforme. Međutim, u BiH vertikalno obrazovanja od osnovnog, preko srednjoškolskog, do univerzitetskog nije pratila javna rasprava, još manje konsenzus oko temeljnih pitanja. Sve se, više-manje, odvijalo i odvija se skriveno, iza kabinetskih i ministarskih vrata, daleko od očiju stručne i društvene javnosti, tj. one koje se to najviše tiče, pa ne čudi činjenica da oni koji treba da provode reformu, uopšte nisu upoznati sa osnovnim principima reforme.

³⁷ Naša stvarnost i nemačka iskustva, Novosadska novinarska škola, Novi Sad, 2004. godina

Visoko, pa i srednjoškolsko obrazovanje u zemljama bivše Jugoslavije velikim svojim dijelom, bilo je veoma dobro, čak i u poređenju sa nekim bogatijim zapadnim državama, i nije u njemu sve trebalo bahato mijenjati i ponižavati. U međuvremenu nadležna ministarstva ne samo što nisu locirala kritična mjesta sistema školstva, i nisu inventarisala postojeće stanje i napravila „projekt spasa obrazovanja i prosvjete“, nego su pred svakim ozbiljnijim problemom zatvarali oči i zakopavali glave u pijesak ostavljajući da se stvari stihijski i same od sebe rješavaju – bilo da je riječ o upisu na fakultete, o problemima nastave, o nepotizmu, očajno niskim platama, o radu nastavnog osoblja na pet ili šest radnih mjesta, o sukobima interesa, falsifikovanju, ličnim interesima, zapostavljanju đaka i studenata, itd.

ULOGA ZAKONA O SLOBODI PRISTUPA INFORMACIJAMA U BORBI PROTIV KORUPCIJE U OBRAZOVNOM SISTEMU

Zakon o slobodi pristupa informacijama usvojen je od strane Parlamentarne skupštine BiH 2000. godine, a na nivou entiteta usvojen je godinu dana kasnije. Prema njemu, svaki građanin ima pravo pristupiti informacijama u vlasništvu javnih organa. Cilj donošenja ovog zakona jeste da se obezbijedi princip da informacija pod kontrolom javnog organa predstavlja javno dobro, te da pristup informacijama u posjedu javnih organa promoviše transparentnost i odgovornost javnih organa. Neke njegove osnovne smjernice mogu se iznijeti u sljedećim tezama:

- *Povećava odgovornost i transparentnost rada javnih organa,*
- *Pomaže otkrivanju i sprečavanju kriminala i korupcije,*
- *Doprinosi ekonomičnosti postupka i racionalnijem trošenju javnih prihoda,*
- *Promoviše učešće javnosti u procesu donošenja odluka javnih organa,*
- *Javni pristup informacijama promoviše veću transparentnost i odgovornost javnih organa i neophodan je za demokratski proces,*
- *Obezbjeđuje zakonski okvir za pribavljanje informacija,*
- *Jača povjerenje građana u institucije vlasti,*
- *Olakšava svakodnevni život....*

Kvalitetnija primjena Zakona o slobodi pristupa informacijama u praksi dovela bi do kvalitetnijeg rada menadžmenta obrazovnih ustanova (na što su se ispitanici između ostalog najviše „tužili“) i do kompletno transparentnijeg procesa obrazovanja, u svim segmentima obrazovnog sistema. Ovaj zakon odnosi se na sve budžetske korisnike u državi, pa tako i na zaposlene u nauci, nastavi i obrazovnim ustanovama. Ono što je sada dostupno svim zainteresovanim su npr. nastavni planovi obrazovnih ustanova, zaposleni, primanja zaposlenih i ne samo to, nego

sve informacije u posjedu tih ustanova. Ovakav zakon, prvenstveno *njegova primjena u praksi*, omogućit će transparentnost u jednom dijelu rada obrazovnih ustanova i institucija, te stvoriti dodatni osjećaj odgovornosti za najodgovornije pojedince koji rade u obrazovanju, i mogućnost da sve što je javno i što rade javne službe, treba da bude dostupno i javnosti, *ovdje i sada*³⁸! U okviru Ujedinjenih Nacija pravo na pristup informacijama prvi put je prepoznato kao fundamentalno ljudsko pravo 1946. godine, na prvom zasijedanju Generalne skupštine UN-a na kojem je usvojena rezolucija 59 (1): pravo na pristup informacijama je fundamentalno ljudsko pravo...i kriterijum svih sloboda kojima je UN posvećen.

Član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948) garantuje slobodu izražavanja i slobodu pristupa informacijama na sljedeći način: „*Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja*“. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu traženja, primanja i prenošenja informacija i ideja kroz bilo koji medij i bez ograničenja. Pravo na slobodu izražavanja takođe je zagarantovano svim građanima Članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima, koju je potpisala i BiH. Član 3. Ustava BiH svim građanima garantuje najviši stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, što uključuje i pravo na slobodu mišljenja i slobodu izražavanja. Kada definiše „javni organ“, Zakon o slobodi pristupa informacijama podrazumijeva izvršne, parlamentarne i sudske institucije u zemlji. Znači, građanin se za informaciju može obratiti bilo kojoj vladi, parlamentu, ili bilo kojem sudu u BiH. Pored toga, zakon se ne ograničava na klasičnu troslojnu strukturu državne vlasti, nego se odnosi i na druge organizacije koje obavljaju javnu funkciju ili troše budžetski novac (npr. javna preduzeća, bolnice, univerzitete, škole, i sl.), odnosno one institucije koje su u vlasništvu ili pod kontrolom države. Zakon o slobodi pristupa informacijama polazi od osnovne pretpostavke da su sve informacije u posjedu javnog organa dostupne građanima, a da su javni organi dužni da te informacije stave na raspolaganje građanima. Informacija je svaki materijal kojim se prenose činjenice, mišljenja, podaci, ili bilo koji drugi sadržaj, uključujući svaku kopiju ili njen dio, bez obzira na oblik, karakteristike, vrijeme sačinjavanje informacije, te njenu klasifikaciju. Jednostavnije rečeno, informacija je svaki pisani ili štampani tekst, dokument, evidencija, mapa, plan, pisani zapis, zapisnik, bilješka, audio ili video formata, fotografija, skica, elektronski podatak, elektronska pošta ili bilo koja druga baza podataka. Da bi stekao uvid u određene informacije u posjedu javnih organa, građanin treba da podnese zahtjev za pristup informacijama, u pismenoj formi, na jednom od tri zvanična jezika u BiH. U roku od 15 dana trebao bi uslijediti odgovor nadležnog javnog organa: bilo u vidu dostavljanja tražene informacije pismenim putem, bilo dopuštenjem posjete javnom organu i fotokopiranja traženih informacija. Ukoliko građani pogriješe, i obrate se organu koji nije nadležan za dostavljanje tih informacija, odnosno nije u posjedu tražene

³⁸ Prvi zakon koji je regulisao pravo na pristup informacijama u posjedu državnih organa usvojen je još davne 1776. godine u Švedskoj (Press Act 1776)

informacije, obaveza tog organa je da zahtjev zainteresovane strane prosljedi organu koji je za to nadležan. Ali postoje i izuzeci. Zakon predviđa slučajeve kada javni organ nije u obavezi da dostavi tražene informacije podnosiocu zahtjeva. Postoje tri grupe izuzetaka. Prva grupa izuzetaka tiče se funkcija javnih organa i primjenjuje se u slučajevima kada bi se otkrivanjem tražene informacije mogla nanijeti značajna šteta za legitimne ciljeve javnih organa (interesi odbrane i sigurnosti, javne bezbjednosti, zaštita vanjske politike, interesi monetarne politike, sprečavanje i svako otkrivanje kriminala, te zaštita procesa donošenja odluka od strane javnih organa u davanju savjeta ili preporuka). Druga grupa izuzetaka podrazumijeva povjerljive komercijalne informacije treće strane koje javni organ posjeduje ili kontroliše, ako bi se objavljivanjem tih informacija nanijela nedoknadiva šteta pravnom licu o kojem se informacije traže. Konačno, treća grupa izuzetaka odnosi se na zaštitu privatnosti trećeg lica. I pored tako utvrđenih izuzetaka Zakon uvodi tzv. test javnog interesa. Test javnog interesa, koji provodi organ koji posjeduje ili kontroliše informaciju, znači da javni organ, i pored predviđenog izuzetka, ima obavezu da objavi traženu informaciju ako je to opravdano javnim interesom, bez obzira što tražena informacija spada u jednu od kategorija izuzetaka, s tim da mora uzeti u obzir svaku korist i svaku štetu koje mogu nastati iz činjenice da će se informacija objaviti. Kada odlučuje da li je izuzetak predviđen Zakonom važniji od javnog interesa da se informacija objavi, javni organ mora voditi računa o okolnostima kao što su postojanje kakvog prestupa, poštovanje zakona, postojanje sudske pogreške, zloupotreba vlasti, neovlašteno korištenje javnih fondova ili opasnost po zdravlje ili bezbjednost pojedinaca, javnosti ili okoline. Ako javni organ odbije da udovolji zahtjevu, podnosioc zahtjeva može uložiti žalbu kod istog organa od kojeg je tražio informaciju. Žalba će se potom proslijediti drugostepenom organu koji će razmotriti žalbu i donijeti odluku po istoj. Ukoliko podnosilac zahtjeva ni tada nije zadovoljan odlukom, može pokrenuti postupak kod nadležnog suda (upravni spor).

Povodom obilježavanja Međunarodnog dana slobode pristupa informacijama, 28. septembra, TI BiH svake godine organizuje konferenciju za predstavnike organizacija civilnog društva, te omladinskih i studentskih organizacija, kako bi im približio sve instrumente koje predviđa Zakon o slobodi pristupa informacijama. Ovakve i slične aktivnosti biće prioritet i budućeg rada sa organizacijama civilnog društva, te omladinskom i studentskom populacijom, prvenstveno zato što Zakon o slobodi pristupa informacijama trenutno predstavlja jedan od najboljih alata za kontinuirano praćenje i monitoring obrazovnog procesa.

Dosadašnja iskustva TI BiH-a kroz projekt pružanja pravne pomoći

Ključno pitanje je način imenovanja direktora i školskih odbora u srednjim školama i dekana i naučno nastavnih vijeća na fakultetima. Javna je tajna da se škole, kao i preduzeća i druge javne ustanove, „dijele“ među vladajućim političkim partijama na raznim nivoima vlasti, pa se često čuje da je neka škola „pripala“ određenoj političkoj partiji. Znači, direktori osnovnih i srednjih škola su na tu poziciju došli, prije svega, kao članovi partija ili njihovi simpatizeri, i kao takvi, za svoj rad nikome ne odgovaraju, već samo svojoj partiji (kao Tito na čuvenom bombaškom procesu 1928.godine). Naravno, izbor direktora, iako je formalno u redu, odnosno prividno pokriva administrativne norme i pravila, definitivno je politički sponzorisan, kako od strane nadležnog ministarstva, čija je funkcija politička, tako i sa strane školskih odbora, koji su politički „šareni“ i „podložni“, kako manipulaciji, tako i zastrašivanju. Ovo zastrašivanje odnosi se pogotovo na članove školskih odbora, koji su u odbor izabrani kao zaposleni u kolektivu, tj. školi. Važno je napomenuti da strukturu školskog odbora čine 2 zaposlena radnika iz kolektiva, tj. škole, 2 predstavnika nadležnog ministarstva, 2 predstavnika roditelja i 1 predstavnik lokalne zajednice. Posljedica ovakvog stanja stvari je ta, da se direktori škola ponašaju kao mali bogovi, nedodirljivi od bilo koga. Tako rade razne propuste i ostvaruju lične koristi. Počevši od izdavanja sportskih sala (koje su, pogotovo u zimskom periodu, stalno popunjene, a pritom nigdje računovodstveno evidentirane, ili evidentirane u daleko manjem obimu), raznih „školskih“ kuhinja pod njihovim pokroviteljstvom (bez obzira da li se radi o vlastitim objektima, rođaćkim odnosima ili čak objektima u okviru škole, ali bez jasnih vlasničkih i ugovornih odnosa, a često ni zadovoljavajućih sanitarnih uslova), organizovanja eskurzija (gdje nisu zadovoljeni osnovni propisi i standardi), vanrednog polaganja ispita, upisivanja đaka preko dozvoljenog broja, fiktivnih i namještenih tendera, itd. Ono što je simptomatično jeste da su direktori vladari života i smrti zaposlenih, otpuštaju radnike bez ikakvog obrazloženja, smanjuju im broj časova, i sl. Jedan od primjera iz prakse pokazuje kako je jedan veoma priznat i cijenjen srednjoškolski profesor, kao član školskog odbora u školi u kojoj je zaposlen, postavio pitanje o nekoliko nejasnih stavki budžeta škole, što mu je bila i dužnost i obaveza. Međutim, prvo mu je smanjena norma, zatim je dobio otkaz, pa reakcijom inspektora rada vraćen je na posao, pa je opet dobio otkaz, a da disciplinski postupak nije ni vođen i da mu nikada nije predočeno u čemu se sastoje njegovi propusti. Direktor mu je rekao da svoja prava traži na sudu, čak mu je priječeno da će ga policija izbaciti iz škole. Ovdje sistem potpuno pogrešno stoji, tj. naopako. „Ja ću ti dati otkaz, iako znam da nemam razloge za to, revanširaću ti se za to što si dirnuo u osinje gnijezdo, poniziću te kao čovjeka i stručnjaka, a ti sada dokazuj da nisi kriv“, riječi su jednog od direktora srednje škole, kako navodi cijenjeni profesor.

To bi bilo isto kao da tužilac kaže optuženom kriv si, ideš u zatvor, a sada ti dokazuj da si nevin. Ovaj slučaj je indikativan, jer direktor zna (ili toliko vjeruje u svoju moć i podršku, pa ne zna) da će slučaj izgubiti, da će sud donijeti odluku da se profesor vrati na posao, da će mu morati nadoknaditi sve troškove sudskog postupka, plate i naknade. Ali direktor zbog svog nezakonitog i bahatog ponašanja ipak neće snositi bilo kakve posljedice, profesionalne ili finansijske, što je apsurdno. Direktor će, kada se donese presuda, sve učiniti da onemogući ili barem uspori postupak vraćanja profesora na posao, a sve iz razloga što je potpuno siguran da neće imati bilo kakvih posljedica kada je u pitanju njegov položaj kao direktora škole, niti čak na njegovu reputaciju, što je najtragičnije. Iako pomenuti profesor ima 37 godina radnog staža, a da bez bilo kakvog postupka, gdje bi mu se dala mogućnost da se barem izjasni o navodima protiv njega (što je standard kojeg poznaju svi procesni zakoni u BiH, Evropska konvencija o ljudskim pravima i ogroman broj sudskih odluka Evropskog suda u Strazburu, Doma za ljudska prava BiH i sada, Ustavnog suda BiH), bačen je na ulicu, i izložen i moralnom i profesionalnom i finansijskom poniženju. Pored toga, niko za njega neće ni prstom maknuti, niti inspekcija rada, niti pedagoški zavod, niti ministarstvo, jer direktor škole (u toku radnog vremena) pije kaficu, ni više ni manje nego sa pomoćnikom ministra.

Sindikata škole iz koje dolazi pomenuti profesor jasno se usprotivio davanju otkaza ovom profesoru, ali direktor mu je dao otkaz, čak i prije nego što je dobio negativno mišljenje o davanju otkaza od strane sindikata. Tragično je da nema reakcija nad ovakvim i sličnim situacijama, ali sa druge strane, nema ni odgovarajućih mehanizama kako se oduprijeti samovolji direktora. Pomenuti profesor ističe da je ovaj direktor na takav način otpustio sve bivše predsjednike sindikata u školi. Ovakvih primjera je napretek i u drugim školama, samo u manjem ili većem obimu.

Što se tiče visokog školstva i „kupovine znanja“, javna je tajna da se fakultet može „kupiti“ na dva načina. Prvi je jeftiniji i rizičniji, pojedinci kupe diplomu, pa kad ih raskrinkaju, vidi se da nikada nisu ni bili upisani na fakultet. Drugi je skuplji, ali sigurniji. Pojedinci kupuju ispit po ispit, upisani su na fakultet, za svaki ispit imaju uredne prijave, svaka promjena je evidentirana u registre i indekse, i na kraju dobiju diplomu. To što oni ništa, ili vrlo malo nauče i spoznaju, nikoga puno ne brine, bar zasada.

Takođe je simptomatično je da je neko rektor 13 godina i da nema pravnika u BiH koji bi mogao da objasni njegovo VD stanje poslednje dvije godine, a da univerzitet nema kredibilitet ni 1%, i to zbog svog prvog čovjeka, i da to nikoga ne interesuje. Još je gore da dekan jednog fakulteta ima nagodbu sa tužilaštvom na 3 mjeseca kazne zatvora zbog pronevjere, što je potvrđeno i od strane nadležnog suda, a da ga opet biraju za dekana. Ovaj slučaj je naveden iz dva

razloga. Prvo, dekani jednostavno daju otkaz profesoru, i upute ga da svoja prava traži putem suda. Drugo je način izbora dekana, u njegovom izboru učestvuju kako stalno zaposleni nastavnici na fakultetu, tako i vanjski saradnici (koji na pojedinim fakultetima održe samo jedno jedino predavanje u toku godine, ali su zato redovni na svim sjednicama nastavno-naučnog vijeća, naravno, kada treba dići ruku i svoj glas dati dekanu koji im redovno plaća nešto što ovi uopšte ne rade). Poznato je da nijedan fakultet nema dovoljno zaposelnih predavača, pa angažuje vanjske saradnike koji su u pravilu većina, u odnosu na stalno zaposlene. Sasvim je prirodno i očekivano da će vanjski saradnici uvijek glasati za dekana koji ih je angažovao da rade na tom fakultetu. Takođe, za jednog rektora postoji nepravosnažna sudska presuda koja se odnosi na činjenicu da izbor rektora nije izvršen u skladu sa zakonom, ali se opet izvrću teze. Navodno se čeka pravosnažna presuda, kao da je u pitanju krivični postupak, pa da ga pošalju u zatvor, a on je na funkciji skoro pola godine. Ali jednog dana kada se prvostepena presuda potvrdi (i ako se potvrdi) niko neće postaviti pitanje: „Pa šta je taj čovjek radio na poziciji na koju je nezakonito izabran, i šta će biti sa preduzetim radnjama za vrijeme njegovog mandata“. I u ovom slučaju su političke veze toliko vidljive i prepoznatljive da se niko više i ne trudi da ih sakrije.

Ali šta je sa onom najmalignijom pojavom koju su prijavljivali pojedini profesori, a kada se govori o korupciji pri sticanju nominala magisterija i doktorata. I tu se samo formalno ispoštuje procedura, ali suštinski ne. Kako je moguće da pojedine tako tehnički zahtjevne naučne radove tj. doktorate, npr. iz oblasti mašinstva ili elektrotehnike, pojedinci uspiju privesti kraju u roku manjem od godinu dana, ili u nekim slučajevima 1,5 godina, a struka i realnost priznaju da je to nemoguće postići bez minimum tri, četiri ili više godina truda i zalaganja, pogotovo kada su tehničke nauke u pitanju?

Primjer da su pojedinci koji stižu zvanja za tako kratak period uz sve to i zaposleni na visokim funkcijama u resornim ministarstvima ili čak u isto vrijeme upravljaju i velikim privatnim kompanijama, govori o činjenici da je jednostavno prirodno i realno nemoguće kvalitetno usvojiti znanja i obezbijediti instrumente implementacije naučnih radova, tj. obaviti sav taj posao u tako kratkom vremenu, uz tako obimne, zahtjevne i nadasve odgovorne druge obaveze koje imaju, a da ne pominjemo i moguće sukobe interesa koji su predmet nekih drugih rasprava i istraživanja.

Zapažanja TI BiH-a i osnovne preporuke

Uzevši u obzir dosadašnja istraživanja, primjere iz prakse i iskustva TI BiH-a na polju obrazovanja protiv korupcije, ali i korupcije u obrazovnom sektoru, potrebno je istaknuti jednu veoma važnu činjenicu. Ta činjenica ukazuje na nedovoljnu transparentnost i manjak odgovornosti u obrazovnom sistemu, nepoznavanju i

nepoštovanju osnovnih normi, pravila, ali i zakonskih obaveza. S druge strane, principi Bolonjske deklaracije i samog Bolonjskog procesa su najbolji primjeri kako od strane nadležnih institucija i onih koji treba da budu nosioci provedbe, nema dovoljno inicijative. Upravo zaključci kvalitativnog istraživanja to i pokazuju, odnosno, oni koji bi trebali implementirati Bolonjsku deklaraciju nisu upoznati sa njenim osnovnim principima usmjerenim na *kvalitet, tj. odgovornost, realnost, kredibilitet, razvoj i efikasnost*. U ovom dijelu upravo su uočeni nedostaci, odnosno posljedice koje govore o osnovnim problemima prilikom implementacije Bolonjske deklaracije.

Ni javnosti, ni studentima, niti profesorima na većini fakulteta, nije adekvatno predloženo šta predstavlja Bolonjska deklaracija i Bolonjski proces. Da je to kontinuiran proces koji ima za cilj stvaranje jedinstvenog obrazovnog/akademskeg prostora u cijeloj Evropi, da je potrebna stalna evaluacija i praćenje učenja i usvojenih znanja i vještina, da je potrebno razviti mehanizme obezbjeđenja kvaliteta, kreditni transfer bodovanja, orjentisati se prema izlaznim rezultatima i kompetencijama, nastavne planove razvijati na bazi radnih sati studenata a ne profesora, voditi računa o socijalnim aspektima, razvijati kritičko mišljenje studenata kao osnove za učenje, omogućavati interdisciplinarnost, mobilnost studenata i profesora i veće učesće studenata u radu univerziteta, da bi se tek na kraju omogućilo priznavanje diploma, ali ne samo pro forme, već isključivo da bi se postigli najveći efekti učenja. Jednom rječju, Bolonjski proces se zasniva na kvalitetu.

Kako cilj ovog kvalitativnog istraživanja nije bio usmjeren isključivo na Bolonjski proces, već na etiku i korupciju u visokom obrazovanju, buduće aktivnosti i projekti TI BiH-a više će se baviti i samim Bolonjskim procesom. Mada, jedan od zaključaka može biti i to, da korupcija u visokoškolskim ustanovama koči razvoj Bolonjskog procesa, što je neosporno.

Pitanja koja treba aktualizovati među akademskom zajednicom u narednom periodu, a tiču se funkcionisanja visokoškolskih ustanova, odnosno univerziteta:

- Da li budućnost pripada malim univerzitetima vrhunskog kvaliteta i jake takmičarske filozofije?
- Da li „digitalni kapitalizam“ obrazuje društvo nauke i informatike i da li je i na domaćim univerzitetima zastupljen u dovoljnoj mjeri?
- Da li je obrazovni sistem dovoljno privlačan za studente iz drugih zemalja?
- Kakva će biti međunarodna uporedivost stečenih visokoškolskih zvanja?
- Da li su stvorene bolje šanse i kraći putevi za naučni „podmladak“?
- Koje su mogućnosti države da izdrži stručnu i obrazovnu konkurenciju sa inostranim visokim školama i okruženjem?

Kada se govori o samom nastavnom procesu, uslovima studiranja i metodologiji usvajanja znanja i vještina, mora se imati na umu činjenica da profesori na

pojedininim fakultetima organizuju isključivo predavanja po metodi katedre (na nekim fakultetima i za 500 i više studenata), što u savremenoj praksi predstavlja samo jednu od metoda. Međutim, još nema potpune primjene metoda koje se odnose na rad u malim grupama, mentorski rad i uspostavljanje neposrednog kontakta sa profesorima, zatim *case study* (analizu slučaja), isticanje individualnog razvoja studenata, timski rad kroz razvoj interpersonalnih vještina, sticanje praktičnih znanja, korištenje savremene tehnologije, i sl. Kako bi se taj proces unaprijedio, logika reformskih koraka trebala bi biti sljedeća: kreiranje strategije, precizno planiran redoslijed taktičkih koraka, i najzad, kao završni čin, konkretizacija svakog pojedinačnog rješenja. Ta logika je „zakonita“ u svakom sistemu koji nastoji da ide reformskim putem. U svakoj od ovih faza, od prve do završne, pogrešni potezi su nedopustivi, a greške neoprostive. Drugim riječima, opravdanja za loše pripremljenu koncepciju ne može biti, naročito ne – u sistemu nestabilnih političkih institucija, nejakih ekonomskih mogućnosti, neustaljenih socijalnih vrijednosti, neizvjesne demokratske perspektive, nerazvijene pravne regulative i pod hipotekom preživjele ideološke matrice u nemilosrdnim tranzicijskim tokovima u kojima se i iznuđeno i samovoljno društvo nalazi.

Preporuke TI BiH-a koje se odnose na još nedovoljno razvijene nastavne planove koji definišu „Etiku“ kao nauku i predmet od posebnog istraživanja i izučavanja

Poznata je činjenica da malo koji univerziteti, tj. fakulteti na našim prostorima izučavaju „Etiku“ kao poseban predmet, odnosno posebnu naučnu disciplinu. Obično se dešava da je predmet izučavanja etike kao nauke pridodan u sklopu nekog drugog nastavnog predmeta (sociologija, filozofija, psihologija i sl.), što bi u narednom periodu, zbog svega već pomenutog, trebalo izmijeniti.

Tako bi studentima trebalo obezbijediti mogućnost izučavanja etike kao posebne naučne discipline, te organizovanje postdiplomskih i doktorskih studija na ovu temu. Etika bi kao posebna naučna disciplina morala biti daleko šire zastupljena bez obzira o kojim se profesijama i usmjerenjima radi (jednako je zastupljena i kod prirodnih i kod društvenih nauka), te bi kao takva, u zavisnosti od potreba i interesovanja studenata i profesora morala izučavati različite pojmove i teme, danas tako neophodne i aktuelne. Te teme moraju biti prvenstveno *ekonomske* (obaveznost i dobrovoljnost konsultacija, globalizacija i globalno tržište, izbor ljudi i društvena kontrola, društveno planiranje, biznis etika, etika i javna administracija, održivi razvoj, poslovna etiku i njen uticaj na životnu okolinu...), *pravne* (etika dužnosti, morala i pravde, slobode i odgovornosti, pravo na istinu, pravo na privatnost, prava žena, pravo na pravedan tretman, pravo na diskreciju, jednakost, pravo na odluku, autonomiju, odgovornost, etiku i ulogu pravde u tranziciji...), *filozofsko-pedagoške* (određenje morala, etičke teorije, normativnost i evaluaciju, odnos činjenica i vrijednosti, heteronomiju i autonomiju, normativnu etiku, etiku

vrlina, etiku radnji, teološku i deontološku etiku,...), *psihološke* (psihološki hedonizam i univerzalni etički hedonizam, svetost života, definisanje i određivanje života i smrti, moralnost i racionalnost samoubistava, eutanaziju i prirodnu smrt, aktivnu i pasivnu eutanaziju), zatim *medicinske* (prava pacijenata, abortus, fetalna istraživanja, kontracepciju, bioinžinering, genetska istraživanja, medicinsko obrazovanje...), *ali i druga područja od interesa, a tretiraju etiku i logiku, etiku i politiku, etiku i genetiku, astrološku etiku, hrišćansku i islamsku etiku, etiku medija i novinarstva, opštu i zajedničku etiku, etiku kao dijalektiku moralnog iskustva, itd.*

Iskustva iz lokalne zajednice

Tokom 2001. godine, omladinska nevladina organizacija Milenijum iz Srpca, pokrenula je anti-korupcijsku inicijativu na opštinskom (lokalnom) nivou uz podršku programa malih grantova Svjetske Banke, programa za mlade Fonda Otvoreno Društvo, Međunarodnog Komiteta za pomoć, Care International BiH/Hrvatske, kancelarije Helsinškog parlamenta građana Banjaluka, Evropske omladinske Fondacije Savjeta Evrope iz Strazbura, Ministarstva za sport i mlade Vlade Republike Srpske i lokalne Opštine Srbac. Lokalna zajednica (opština Srbac) usvojila je LAP (lokalni akcioni plan razvoja) kroz EU LIFE LICENCE projekt za treće zemlje i tako postavila nove prioritete razvoja grada i opštine za budući period. Da bi nauka, struka i istraživački rad adekvatno pratili ovaj proces puno se očekivalo od saradnje sa Prirodno-matematičkim fakultetom (PMF) Univerziteta u Banjaluci. S jedne strane, lokalna zajednica je usvojila nove pristupe razvoju i planiranju, a prirodno-matematički fakultet dobio velike institucionalne mogućnosti za razvoj, istraživanje i nove projekte. Tako su 1998. godine na Bardači (koja je osnova EU LIFE LICENCE projekta i najveće prirodno stanište ptica i riba na ovim prostorima, samo 15-ak kilometara od Srpca, u oazi prirode) uz pomoć Vlade Republike Srpske i Vlade Italije (u iznosu od preko 200.000 KM) i zemljištu od 16.690 metara kvadratnih (koje je PMF-u poklonila Opština Srbac u ove svrhe i za zajedničko dobro) izgrađene 2 istraživačke bazne stanice koje mogu udomiti preko 30 profesora i studenata istraživača, kao polazne osnove za izgradnju međunarodnog naučno-istraživačkog centra koji bi trebao uključivati 9 zgrada sa svim pratećim sadržajima. U projekat izgradnje međunarodnog naučno-istraživačkog centra uloženi su veliki novac, trud i zalaganje velikog broja ljudi. Međutim, kada je istekao predviđeni rok za izgradnju objekata (koji su od takve primarne važnosti), te kada su međunarodni donatori, partneri i saradnici došli na otvaranje tih objekata, ustanovili su da cijeli proces i nije bio najtransparentniji, te da je očito da je dio sredstava namijenjenih za izgradnju naučno-istraživačkog centra skrenuo sa kolosijeka i dobio noge. Danas za tako nešto niko ne odgovara. Fakultet se ograđuje činjenicama da je to najveći promašaj za obrazovni sistem i da te preostale 2 zgrade treba prodati kako bi se unaprijedio rad na fakultetu, te je savjet PMF-a donio odluku o prodaji ta dva objekta površine 165 kvadratnih

metara (zgrade sa infrastrukturom namijenjene su unapređenju nastave na PMF-u kroz istraživanje biostaništa Bardače, razvoju međunarodnog naučno-istraživačkog rada, i samim tim u direktnoj su vezi sa usvojenim mjerama i planovima lokalne zajednice kroz LIFE LICENCE projekt) i raspisao tender za prodaju tih baza za 279.193.00 KM. Lokalne vlasti zbog interesne politike vođene proteklih godina, te neadekvatne privatizacije u kojoj su i sami učestvovali, nemaju niti dovoljno stručne, niti kadrovske, niti finansijske snage i podrške da same krenu u taj proces, a građani Srpske i okolnih mjesta banjalučke regije, a pogotovo mladi i studenti, koji su bili jako zainteresovani za ovaj projekat, puno su uložili u njega i puno očekivali od istog, ostali prepušteni slučaju. Sada svi strahuju da će ti objekti biti prodani i iskorišteni u svrhe koje nemaju puno veze sa naučno-istraživačkim radom i održivim razvojem zajednice. Puno se očekivalo od razvoja ovog i sličnih programa koji imaju za cilj da, s jedne strane razvijaju lokalne zajednice i njihove resurse, a s druge strane direktno otvaraju vrata unapređenju obrazovnog procesa i pomažu reformi upravo onih segmenata visokog obrazovanja koji su identifikovani kao najkritičniji (razvoj naučno-istraživačkog rada, mobilnost studenata i profesora, rad na terenu/praktična nastava, itd). S jedne strane, poznavajući veoma tešku situaciju i uslove u kojima se nalazi visoko obrazovanje, naučni radnici i institucije obrazovanja napominju kako nema dovoljno sredstava koja se ulažu u razvoj visokog obrazovanja, naučno-istraživački rad, kako nema implementacije Bolonjskog procesa, kako su sputavani i sl., a s druge strane kada se stvore i lokalni i institucionalni uslovi i pretpostavke za tako nešto, dolazi do apsurdnih odluka i strašnih pronevjera, tako da građanima, a pogotovo mladima i studentima koji prate ove procese, i koji su i po nekoliko godina svog rada uložili u ove procese, tek sad ništa nije jasno³⁹. S druge strane, zvaničan stav Prirodno-matematičkog fakulteta po pitanju prirodnog rezervata Bardače kao najvećeg staništa ptica i riba na ovim prostorima jeste da je Bardača izgubila sve odlike prirodnog rezervata, jer je netransparentnom i neadekvatnom privatizacijom (sječom šume, prodajom ribnjaka i neadekvatnom eksploatacijom prirodnih resursa, te velikim i naglim vještačkim promjenama) izgubila osnovu da u buduću i dalje bude oaza prirode, prirodno stanište i baza za istraživački i naučni rad.

³⁹ Više informacija pronaći na http://milenijum-youth.org/sr-opis_problema.htm

ANEKS I

KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE

Učesnici:

1. prof.dr. Jasminka Nikolić, redovni profesor, katedra biohemije, *Medicinski fakultet, Univerzitet u Banjaluci*
2. prof. dr. Radojka Praštalo, redovni profesor, katedra kibernetike, *Elektrotehnicki fakultet, Univerzitet u Banjaluci*
3. prof. dr. Đurađ Davidović, *Tehnološki fakultet, Univerzitet u Banjaluci, predsjednik udruženja naučno-nastavnih radnika Republike Srpske,*
4. prof. Jadranka Regoje, *savjet Univerziteta u Istočnom Sarajevu,*
5. prof. Ilija Kalaba, profesor demokratije i ljudskih prava, *Gimnazija Banjaluka,*
6. Jugoslav Vuk Tepić, načelnik za visoko obrazovanje, *Ministarstvo prosvjete i kulture, Vlada Republike Srpske*
7. Snežana Đorđević, pomoćnik načelnika za visoko obrazovanje, *Ministarstvo prosvjete i kulture, Vlada Republike Srpske,*
8. Radmila Trifković, *OEBS (OSCE), Regionalni centar, Banjaluka*

Fokus grupe ovog tipa mogu se definisati kao grupne diskusije na zadanu temu, koju vodi obučeni moderador. Ono što fokus grupu razlikuje od ostalih vidova istraživanja jeste (osim prikupljanja podataka o osobinama i ponašanju ljudi) grupna interakcija. S obzirom da se stavovi i mišljenja djelomično formiraju u interakciji sa drugim ljudima, fokus grupa ima mogućnost neposrednog uvida u formiranje i mijenjanje stavova. Grupna im interakcija, između ostalog pomaže, da se jasnije i lakše izraze, razmijene iskustva uz temu diskusije i sl. Omiljene su kao istraživačka metoda i zbog toga što predstavljaju prirodnu situaciju za učesnike u grupi, i time se daju validne rezultate i podatke, do kojih se ne bi moglo doći nekim drugim metodama. Specifičnost ove fokus grupe jeste, što je predstavljala razgovor sa ljudima čija su profesionalna opredjeljenja usko vezana uz temu ove studije. Izbor učesnika za ovo istraživanje rađen je planski, prema unaprijed određenim kriterijima. Grupa bi trebala unutar sebe da bude homogena, što se pri izboru učesnika u ovoj grupnoj sesiji i pokazalo najrelevantnijom odrednicom. Ipak, određene individualne razlike (bilo demografske, socijalne, psihološke ili

obrazovne) između učesnika omogućuju poređenja trendova i obrazaca u opažanju, mišljenju i ponašanju različitih kategorija ispitanika. U radu ove fokus grupe učestvovalo je 8 ispitanika koji su po demografskim karakteristikama različiti, mlađi ispitanici, ispitanici srednjih godina i oni koji se mogu svrstati u stariju grupu; ispitanici su oba pola, geografskim porijeklom su iz različitih dijelova Republike Srpske, itd.

Ispitanici, svojim obrazovanjem i profesijom pokrivaju područja srednjoškolskog obrazovanja, visokoškolskog obrazovanja, rada Ministarstva prosvjete i kulture, tj. sektora visokog obrazovanja, te međunarodne organizacije čiji je rad usko vezan uz obrazovni sistem.

DEFINISANJE CILJEVA - strateški nivo

- ⇒ Razvijanje svijesti i održivih kapaciteta borbe protiv korupcije u civilnom društvu,
- ⇒ Razvoj i implementacija anti-korupcionih programa u obrazovanju i nauci,
- ⇒ Pružanje kvalitetnih informacija za civilno obrazovanje,
- ⇒ Podrška reformi obrazovnog sistema i promocija demokratskih vrijednosti i standarda.

DEFINISANJE CILJEVA - kreiranje preporuka za strateško ponašanje

- ⇒ Kreiranje preporuka vladinim institucijama za šire uvođenje predmeta »Etika« u obavezne, ali i dopunske nastavne planove i programe,
- ⇒ Uključivanje mlade populacije u anti korupcione mreže i inicijative.

DEFINISANJE PROJEKTOG ZADATKA - nivo planiranja

- ⇒ Fokus grupa sa opinion leaders-ima, odnosno polustrukturirani razgovor sa nekim od vodećih stručnjaka u oblastima srednjo- i visokoškolskog obrazovanja,
- ⇒ Definisane odgovornosti i uloge institucija uključenih u obrazovni sistem,
- ⇒ Uključivanje studenata i đaka u funkcionisanje (djelimično nadgledanje) obrazovnog procesa, u smislu obrazovanja u pravcu borbe za suzbijanje korupcije, dostupnosti informacija, uključivanja u rad NGO-a, studentskih i omladinskih organizacija.

...Sistem koji osigurava nadgledanje rada svih sfera unutar visokoškolskih institucija...

DEFINISANJE PROJEKTOG ZADATKA - analiza ostvarenog zadatka

- ⇒ Kategorisanje sirovih podataka; podaci koji se prikazuju u vidu originalnih navoda ispitanika koji su kategorisani u skladu sa specifičnim interesima ili prema npr. demografskim karakteristikama,
- ⇒ Deskripcija sirovih podataka, gdje se nakon kategorisanja i selekcije, izrađuje rezime, odnosno opis tipičnih i relevantnih izjava koji se potkrepljuju ilustrativnim primjerima,
- ⇒ Interpretacija, koja se bazira na deskripciji sirovih podataka i podrazumijeva njihovo tumačenje sa ciljem razumijevanja pojave koja se istražuje.

**ANALITIČKI NIVO; ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA - POTVRDE
ISTRAŽIVAČKIH HIPOTEZA, OBRADA PODATAKA DOBIJENIH
ISTRAŽIVANJEM**

- ⇒ Sticanje neposrednog uvida u srž problema,
- ⇒ Generisanje ideja za nove strategije,
- ⇒ Identifikovanje buduće strategije koja bi npr. pomogla boljoj implementaciji novodonesenog Zakona o univerzitetu u Republici Srpskoj,
- ⇒ Identifikacija strategije za bolju primjenu smjernica Bolonjske Deklaracije i upoznavanje javnosti sa istom,
- ⇒ Identifikovanje potreba, motiva, itd.

I. Uzorak, ispitivanje, metoda

- Ispitivanje se sastojalo od polustrukturiranog razgovora vođenog sa 8 visoko kvalifikovanih stručnjaka u svojim profesionalnim sferama djelovanja, visoko motivisanih za razgovor o ovoj temi, unaprijed djelimično obavještenih o temama i sadržaju grupne diskusije,
- Ispitanicima oba pola, različitih interesovanja, i različitih položaja u društvu, koji su zahvaljujući ovoj metodologiji bili partneri u razgovoru,
- Bazični kvalitet ovakve vrste intevjua je u izgradnji povjerenja i stvaranju podsticajne atmosfere, zahvaljujući kojoj se može dublje i kvalitetnije proniknuti u stavove učesnika u raspravi, jer atmosfera grupe otvara mogućnost interakcije i spremnost učesnika da brane svoj stav ili iznesu protivljenje nekom drugom oprečnom stavu.

II. Tok ispitivanja

- Ispitanici su pokazali visok stepen saradnje i uspostavili korektan odnos među sobom, ali i sa moderatorom,

- Tema ispitivanja, iako na početku nije tako djelovalo, nije bila laka za emotivnu i racionalnu obradu, kao ni za verbalnu artikulaciju. Opšti ton diskusije povremeno je bio obojen ličnim i kolektivnim strahovima, a jedan od faktora ojačavanja kohezije u grupi i ohrabivanja slobodnije razmjene stavova bilo je i prepoznavanje moderatora kao predstavnika INGO-a koja, kao primarni zadatak, ima borbu za suzbijanje korupcije,
- Ova grupna sesija realizovana je u odgovarajućem prostoru, u trajanju od oko sat vremena, sa unaprijed prepoznatom strukturom zadatka i vodičem za diskusiju. Međutim, kako se i očekuje, moderator je u zavisnosti od aktuelnosti i značaja pojedinih tema, vodeći računa o grupnoj dinamici i ličnim kapacitetima pojedinaca, prilagođavao i modificirao neke dijelove vodiča, ne narušavajući pri tom osnovne sadržinske cjeline,
- Struktura prikaza rezultata istraživanja pratiće redoslijed izlaganja i obrade tema na ovoj grupnoj diskusiji.

ANEKS II

GLOBALNI INDEKS PERCEPCIJE KORUPCIJE 2005

Treći put otkako je 1995.g. stvoren, globalni Indeks percepcije korupcije (CPI), koji Transparency International godišnje objavljuje, uključio je i Bosnu i Hercegovinu. Indeks za 2005. godinu na listi nalazi 159 zemalja, poredanih od najmanje korumpirane, do one u kojoj je korupcija najviše zašla u sve pore društva. *Poražavajuće je da iz godine u godinu korupcija u BiH neprekidno jača, umjesto da se stanje u zemlji popravlja. Ovakva situacija zahtijeva radikalne mjere i promjene nesposobnih vlasti koje su do ovog dovele. Sporost ili čak nepostojanje reformi dovelo je do slabljenja pozicije BiH na rang-listi zemalja. Nakon pada sa 70. pozicije na 82-84. mjesto prošle godine, BiH se u 2005.g. svrstala među zemlje gdje je korupcija u porastu, reforme se ne provode, a mafija upravlja državom⁴⁰.*

CPI potvrđuje nalaze TI BiH, koji već duže vremena ukazuju na neodrživost institucija, visok stepen korupcije, spregu organizovanog kriminala s vladajućim elitama i nedostatak izlazne strategije dominantne međunarodne zajednice. *BiH dijeli 88-96. poziciju što je, nakon prošlogodišnjeg 82.-og mjesta, objektivno deprimirajući rezultat i ukazuje na kontinuirani nedostatak vizije i strategije u borbi protiv korupcije. Činjenica da se sve zemlje, koje su nedavno postale članicama Evropske Unije ili im je to razvojni cilj, nalaze ispred BiH, jasan je pokazatelj da jako mnogo ostaje da se uradi. Relativno obeshrabruje i ubrzano primicanje Srbije i Crne Gore, kao i Makedonije, koje su još prošle godine značajno zaostajale za BiH. Zbir poena BiH je svega 2,9 od mogućih 10 što nas je uvrstilo u najnerazvijeniju i najkorumpiraniju polovinu svijeta i dodatno udaljilo od Evropske Unije. Krivci za takav rezultat moraju se ozbiljno zapitati da li imaju moralno pravo da nastave voditi zemlju⁴¹.*

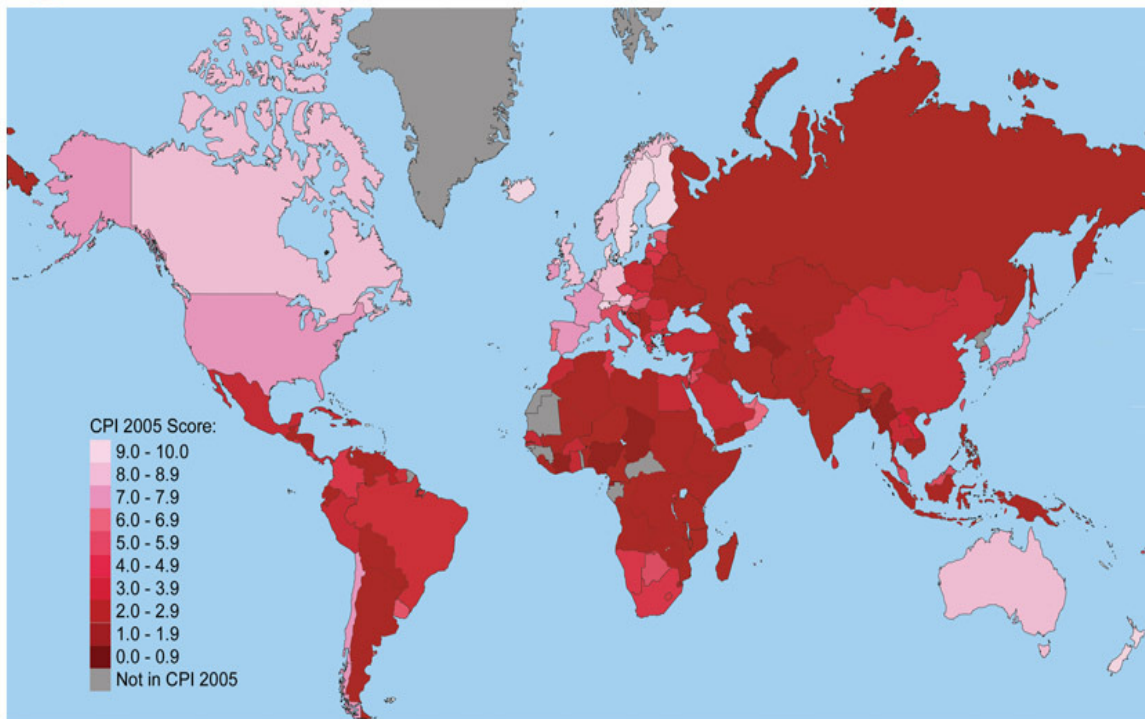
Ovogodišnji CPI⁴² pokazuje visok stepen korupcije kako u bogatim, tako i u siromašnim zemljama, ali je zabrinjavajuće da je preko dvije trećine od 159 ispitanih zemalja ostvarilo ispod pet poena na skali od 10, što govori o potrebi donošenja sveobuhvatnih strategija borbe protiv korupcije. Građani nerazvijenih zemalja trpe dvostruki jaram: pored siromaštva, troškovi korupcije uništavaju

⁴⁰ Boris Divjak, predsjedavajući Odbora direktora Transparency International (TI) Bosne i Hercegovine prilikom objavljivanja rezultata CPI za 2005.g. Press konferencija TI BiH održana je u Sarajevu istovremeno s njih još 80 širom svijeta. <http://www.ti-bih.org/media>

⁴¹ <http://www.ti-bih.org/media>

⁴² <http://www.transparency.org/CPI> 2005

svaku razvojnu perspektivu. Sedamdeset zemalja, među kojima je sad i BiH bilježi skor ispod 3, što su zemlje u kojima je korupcija izmakla kontroli. Od zemalja iz okruženja, ove godine je Slovenija rangirana 31., što je u odnosu na prošlogodišnji rejting identična situacija. Hrvatska bilježi pad s 67. na sadašnje 70. mjesto, uz pad indeksa za svega jednu decimalu. Srbija i CG s još pet zemalja dijeli 97. mjesto, što govori da je kod južnih komšija situacija zabrinjavajuća, ali i da bilježe stalno poboljšanje i statističko povećanje indeksa, približivši se samo na jedan decimalni poen BiH. Poeni koje je prikupila SCG iznose 2,8 i ne predstavljaju tako značajan skok kao prošle godine. Četiri zemlje koje čekaju članstvo u EU ili ga pregovaraju, kao i sve države članice, sada su ispred BiH za po 30-40 mjesta. BiH dijeli poziciju s Armenijom i Moldavijom iz šireg regiona, te zemljama srednje razvijene Afrike i Azije.

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2005

www.transparency.org

Literatura

Transparency International, CORIS, [http://www.transparency.org/corruptionin education/education against corruption/](http://www.transparency.org/corruptionin%20education/education%20against%20corruption/)

Transparency International France, "Les defis de la corruption 1"(Izazovi korupcije), <http://www.transparency.org>

V. Le Monde, OGD, 21.oktobar 1999.godina

Šimac N., Protiv korupcije, Mala škola demokratije, Zagreb-Sarajevo, 2000.godina

Pavićević V., „Osnovi etike“, Kultura, Beograd, 1967.godina

Svjetska banka (World Bank), „Pomaganje državama u suzbijanju korupcije“, Washington, septembar 1997.godina

Prof.dr Stanovčić V., „Etika i politika“ (moralna autonomija i profesionalna etika o javnom životu), fakultet političkih nauka, Univerzitet Beograd, april. 2005.godina

Despot, B/1991. „Sociološko istraživanje mladih i problema obrazovanja“, fakultet prirodnih znanosti, matematike i obrazovanja, Sveučilište Split

<http://www.atac.org>, www.ogd.org (Observatoire geopolitique des drogues)

Center for environmental economic development, Arcata, USA,
www.ceedweb.org

Transparency International, Bosna i Hercegovina/ Studija percepcije korupcije 2004.godina/Istraživanje i metodologija, [http://www.ti-bih.org/studija percepcije korupcije](http://www.ti-bih.org/studija%20percepcije%20korupcije)

Svjetska Banka (World Bank), zbornik, Helping Countries Combat Corruption, juli 1997.godina

Savjet Evrope (Council of Europe), Evropska Konvencija o ljudskim pravima, <http://coe.int/conventions>

Ujedinjene nacije (United Nations), Anti-corruption Convention http://unodc.org/unodc/en/crime_convention_corruption, novembar 2005.godina

Šimleša P., Pedagogija, Pedagoško književni zbor, Zagreb, 1973.godina

Polić M., K filozofiji odgoja , Znamen, Zagreb, 1993.godina

Divjak B., Studija Percepcije Korupcije, Bosna i Hercegovina, Transparency International BiH, Banja Luka/Sarajevo, 2004.godina

Zbornik tekstova „Naša stvarnost i nemačka iskustva“, Novosadska novinarska škola, Novi Sad, 2004.godina

NVO Milenijum Srbac, http://milenijum-youth.org/sr-opis_problema.htm

Divjak B., prilikom objavljivanja rezultata CPI za 2005.g. Press konferencija, Sarajevo, <http://www.ti-bih.org/media>

Evropska komisija i drugi organi EU, web sajt Unije: <http://www.europa.eu.int>